

САКРАЛНА ГЕОГРАФИЈА ПРАВОСЛАВЉА И РЕЛИГИОЗНИ ТУРИЗАМ

МИРКО ГРЧИЋ^{*1}

¹Универзитет у Београду – Географски факултет, Студентски тр 3/3, Београд, Србија

Сажетак: У уводном делу рада сажето је приказан предмет проучавања сакралне географије. Ова научна дисциплина, као грана културне географије, заслужује већу пажњу услед развоја културног туризма и заштите културног наслеђа у условима глобализације. Циљ рада је да систематизује и изложи карактеристике сакралних објеката и традиционална места ходочашћа у православном хришћанству. Аутор се нада да ће рад привући пажњу интелектуалних кругова географа и деловати подстицајно на географе истраживаче, да посвете већу пажњу овој актуелној и значајној проблематици.

Кључне речи: сакрална географија, ходочасничке миграције, религиозни туризам, православно хришћанство.

Увод

Сакрална географија је правац културне географије који истражује спектар односа културне групе према простору. Она разматра те односе кроз призму религиозних традиција, која увек има одређену географску компоненту. Метод истраживања је овде принципијелно другачији, него у географији религија. Овде се не истражује религија у простору, него простор у религији тј. предмет истраживања су сами културни обрасци, сакрални текстови, стереотипи понашања, а задатак истраживача је да открије специфику односа одређене религије према простору. Простор са гледишта већине религијских традиција је на одређен начин поларизован, у њему се издвајају свети градови, реке, планине и други географски објекти, који су постали објекти поклоњења, где долазе ходочасници. Данас број посетилаца сакралних места расте услед развоја религиозног туризма. Према Асоцијацији за управљање религиозним конференцијама (Religious Conference Management Association), религиозни туризам је у експанзији. Тај сегмент туристичке потражње је порастао од 4,4 на 14,7 мил. путовања између 1994. и 2006. године (www.rcmaweb.org).

Света земља хришћанства

У раном хришћанству, својеврстан географски олтар била су места везана за животни пут Исуса Христа. То су пре свега Витлејем (његово рођење), Јерихон

* E-mail: mirko@gef.bg.ac.rs

Рад представља резултате истраживања у оквиру пројеката 146010 који финансира Министарство науке и технолошког развоја Републике Србије.

(крштење), Назарет (рани живот), регион Тиберијанског језера (чуда), брдо Тавор (преображење), Јерусалим (смрт и ускрснуће), Маслинова гора близу Витаније (вазнесење). У хришћанској традицији центар васионе је Јерусалим, који се представља на одређени начин као центар света на средњовековним картама. Чак и читава Палестина је библијска Света земља.

За хришћане Јерусалим је слика Небеског Јерусалима, града Божијег (Јеванђелиста Матеја га назива *Nagia Polis* – Свети Град).

Црква Христовог Васкрсења (Светог Гроба) је најсветије хришћанско место Јерусалима. То је прави религиозни музеј – преко тридесет освешених места, све под сводом огромне ротонде (Димитријевић М., 1926. с. 264). Налази се на месту Калварија (Голгота),² где је Христос распет, умро, сахрањен и ускрнуо. На том месту је пронађен Гроб Божији и Свети Крст. Базилику је подигла св. Јелена (од 326-333 г.) на месту бивше паганске светиње коју је изградио Хадријан. Ту првобитну базилику су срушили Персијанци (614 г.). Садашњи објекат је дело крсташа (1149 г.), а касније су га рестаурирали Грци, а у новије време заједнички грчка, католичка, јерменска и коптска црква. У самој базилици ходочасници обилазе следеће: Калварију (са две капеле: Латинску и Грчку), Капелу Божијег Гроба (која се налази у центру Ротонде зване *Anastasis* – грч. „Васкрсење“), Капелу проналаска Светог Крста, Капелу св. Јелене, која је нашла Крст. Гроб је празан, јер је Христос васкрсао. Главни догађај за православне је уочи Христовог Васкрсења, када се појављује свети Огањ на Христовом гробу, којим се пале свеће. У Цркви између Светог Гроба и Голготе налази се „Центар Света“. То је ваза с великом лоптом коју секу четири линије. Оне представљају четири стране света, а тачка у којој се секу зове се *omphalos* тј. средишња тачка или дословце „пупак“. Тако се у античкој Грчкој звао један округли камен у Аполоновом храму у Делфима и сматрало се да означава центар света.

Друга сакрална места у Јерусалиму су: *Пут бола* (*Via Dolorosa*) или Пут Крста (*Via Crucis*), најзначајнији процесуални пут западног хришћанства, евоцира Исусово страдање; *Сионска гора* (Давидов град), на којој је стајала кућа Маркове мајке Марије, у којој је Христос славио своју последњу, пасхалну вечеру. Било је то такође место Јудиног издајства, Петровог одрицања од Христа, сусрета апостола с васкрслим Христом, силаска Духа светог на апостоле, прославе еухаристије. Ту се налази Црква Петровог кајања, Црква Уснућа Пресвете Богородице (у крипти се налази споменик Богородице уснуле на самртничкој постељи под украшеном куполом), Давидов гроб, соба Тајне вечере; *Маслинова гора* и *Гетсиманија*³ налазе се источно од града. На Маслиновој гори Христос је говорио ученицима, предсказао уништење Јерусалима (Према Луки, Дјела, 1, 6-12), и одатле се узнео на небо, 40 дана после Васкрсења. Многе цркве на Маслиновој гори посвећене су тим догађајима (Руски манастир Вазнесења, Капела Вазнесења, црква Петер Ностер, Гробница пророка, Руска православна црква св. Марије Магдалене и друге). Христос је био ухапшен у Гетсиманском врту у подножју Маслинове горе. Сада се тамо налази осам маслина за које ходочасници верују да су из Исусовог времена. У близини су црква Агоније и Црква Маријиног гроба, мада се данас често чују тврдње да Маријин гроб није ту него у једној византијској капели близу Ефеса.⁴

² У Исусово време, брежуљак се звао *Голгота*, што на арамејском језику значи „лобања“. Јеванђелисти су то име тумачили као „место лобање“, на грчком *Кранион*. У латинском преводу, „лобања“ је *calvaria*, отуда и име Калварија. Назив потиче из прехришћанског времена, када је ту можда било губилиште и гробље. Св. Јероним је описао Калварију као стену која има облик лобање. Симболично, то је света космичка планина, *axis mundi*, која повезује небески и доњи свет.

³ Назив Гетсиманија потиче од арамејске речи *gat šemanim* – преса за маслине.

⁴ Том уверењу допринеле су визије немачке мистичарке Катерине Емерих, и претпоставка да је Марија, већ у дубокој старости, пратила апостола Јована у Ефесу.

Остала места ходочашћа у Светој Земљи су: *Витлејем* - место рођења Исуса Христа. Изнад пећине у којој се Исус родио, византијски цар Константин Велики подигао је у четвртм веку храм; *Назарет* - насеље у коме су живели Марија и Јосиф. Зато се Исус назива и Назарећанин. У Назарету се Марији јавио архангел Гаврило и обавестио је да је безгрешно зачела. На месту где је Гаврило саопштио вест Марији подигнут је храм њему посвећен; *Таворска гора* је место преображења Исуса пред својим ученицима. На врху брда подигнут је манастир Светог Преображења; *Капернаум* - место на Галилејском језеру. Кад је прогнан из Назарета Христос се овде склонио и проповедао у кући рибара, а касније апостола Петра; *Тавга* - место у непосредној близини Капернаума, где се налази храм Умножавања или пет хлебова. Овде се десило чудо храђења мноштва људи са пет хлебова; *Река Јордан* – на извору ове реке Свети Јован Крститељ је крстио Исуса Христа. Ходочасници долазе да се умију или окупају у овој води, иако је загађена. Манастир светог Саве Освећеног (арап. – Мар Саба) је један од најстаријих, непрекидно живих хришћанских манастира. Налази се у Јудејској пустињи. У њему је боравио и српски Свети Сава.

Сакрална места у монофиситству

Монофиситски култ се разликује од култа православља само у детаљима. Основне монофиситске деноминације су Коптска, Сиријска (Јаковитска) и Етиопска православна црква и Јерменска апостолска црква. *Коптску православну цркву* је основао јеванђелиста Марко. Богослужење се врши на коптском и арапском. Проглашена је за секту на сабору у Халкедону. Карактеристично за њу је осмогласје и неки ранохришћански обреди, као што су обрезивање, тетовирање коптског крста на подлактици приликом крштења. *Сиријска православна или Јаковитска црква*, прожета је ортодоксијом и монофиситством, а литургија се врши на сиријском језику. Јаковитску цркву у Индији је, по предању, основао апостол Тома. У XVII веку се ујединила са сиријском црквом и данас је позната као Сиријска православна црква Индије. Укупан број монофисита у свету данас износи око 40 милиона. Ту спада већина Јермена, већина народа Амхара и Тиграи у Етиопији, део становништва Египта, Сирије и део народа Малајали у индијској држави Керала.

У ЕГИПТУ, у Синајској пустињи, настали су први хришћански манастири. Најважнији је православни *манастир Св. Катарина* (230 km од Шарм-ел-Шеика), који потиче из раног хришћанства. Царица Јелена, мајка првог римског хришћанског цара Константина Великог (280–337), током свог ходочашћа у потрази за Часним крстом, наредила је да се 330. године изгради мала капела посвећена Богородици, на месту где је Мојсије први пут чуо глас Божијег анђела, поред „Пламтеће купине“. Цар Јустинијан (527–565) је подигао већу цркву у коју је уклопљена капела царице Јелене. У манастиру се и данас налази древна капела Богородице, Пламтећа купина и Мојсијев извор. Поред базилике је музеј, са ризницом, библиотеком и збирком од 3000 рукописа (укључујући и старе рукописе Библије), који су важни за богослове и научнике. Ту се налази оригинал прве иконе Христа из VI века, која је била постављена изнад улаза у Цариград, као заштитница града. Сваког дана у подне чита се молитва у базилици и износе мошти свете Катарине „и то лобања и лева шака које могу да се целивају, након чега се добије прстен свете Катарине“ (Сигурвија М., 2007).

Недалеко од манастира је *Мојсијева гора* (2.285 m н. в.) на којој је Мојсије видео славу Божију и примио Тору (десет Божијих заповести). На врху до којег води 750 степеника, налази се храм Пресвете Тројице, храм пророка Јелисеја и Илије, пећина и бунар пророка Илије. Силазак са Горе је много тежи, пут води низ 3750 степеница, које су вековима клесали монаси. У долини Фаран је грчки женски манастир. На Синају се налази такође манастир Четрдесет Синајских мученика,

пећина Св. Јована Лествичника, храм Јована Крститеља, ћелије манастира Галактиона и Епистимије. У *Кауру* се налази манастир Св. Георгија Победоносца, храм на Стубовима, где се чувају мошти Св. Георгија Победоносца, Козме и Дамјана, египатских мученика. У подножју планине Каскам, код места Асјут, налази се пећина у којој је по предању Света породица живела 6 месеци и 10 дана. На том месту налази се Манастир ал-Мухарак с црквом Св. Марије. Коптској цркви припада храм Св. Георгија у Адис-Абеби (Етиопија).

У ЕТИОПИЈИ хришћанство је уведено 330. г. н. е. а од 353. године је постало државна религија те империје. Разлика између европске и етиопске цркве настала је 451. н. е. на сабору у Халкидону. Недалеко од старе етиопске престонице Гондара, на острвима језера Тана и у околини града Бахр-Дар су бројни древни манастири. Ипак најпознатији религиозни центар Етиопије је *Лалибела*, на падинама планине Абуне Јосеф (4190 m н. в.), источно од језера Тана. У Лалибели је сачувано 11 монолитних цркава усечених у вулканском туфу (XII-XIII в.), груписаних у два комплекса: северни (6 храмова) и источни (4 храма), и издвојеном црквом Св. Ђорђа (Бете Гиоргиос). Цркве су повезане међусобно лавиринтом подземних ходника и дубоких траншеја. У северном комплексу су храмови Христа Спаситеља (Медхане-Алем), Девице Марије (Бете-Марјам), затим цркве посвећене Крсту, Девици и Светом Михајлу. На улазу у комплекс је велика стена, с нишом „Адамов гроб“ у подножју и две капеле – Св. Михаила и Св. Голготе (можда гробница цара Лалибеле). Источну скупину чине цркве Св. Емануела (Бете-Амануел), Св. Меркореоса (Бете-Меркориес), Опата Либаноса (Аба-Либанос) и Благословљеног хлеба, као и храм посвећен свецима Гаврилу и Рафајлу (Габриел-Руфаел). На територији источног комплекса налази се спирална галерија са просторијом „Витлејем“. Кроз лавиринт тунела долази се до издвојене цркве Св. Георгија. Она је издубљена у стени у виду монолитне крстасте куле, са равним кровом у нивоу површине тла, на којем је урезан тројни крст. У околини Лалибеле налази се још седам цркава (Bidder I., 1959). Поједини историчари сматрају, да је ове храмове изградила Краљица од Сабе око 1000 г. п. н. е. Већина експерата ипак верује да су величанствене грађевине Лалибеле, уклесане у стене у XII-XIII веку с циљем да постану Нови Јерусалим за хришћане, када су арапска освајања пресекла путеве за Свету земљу (Група аутора, 1990, с. 96-102).

СИРИЈА се помиње на више места у Библији, као и њена два града – Дамаск и Антиохија (данашња Антакија у Турској) (Рико П., 1988). У првој половини XX века Сирија је припала Француској, а ова је град Антиохију, бисер хришћанства, предала 1939. године Турској. Због тога је седиште антиохијског патријарха премештено у *Дамаск*, где се и данас налази. У једној од две главне улице у цитадели Дамаска, која још од римског доба носи назив *Via Recta* (Права улица), налази се седиште Антиохијске патријаршије са натписом „Грчка православна патријаршија“. Назива се Грчка, не зато што су њени чланови Грци, него што се богослужба дуго вршила на грчком или тачније византијском језику, који је данас потиснут арапским. Грчка православна црква у Сирији је позната и као Мелкитска црква. Недалеко од Палате Антиохијске патријаршије, налази се једна од најстаријих цркава у свету – Св. Анија (Канисату Хананија, The Chapel of Hanania), који је био један од Исусових ученика. У њеној близини налази се Патријаршијска катедрала, посвећена Девици Марији. У једној од седам капија цитаделе Дамаска – Баб Кисан, налази се црква Св. Апостола Павла, која је један од великих споменика хришћанства и не припада ни једној нацији и ни једној деноминацији, као ни сам апостол Павле. До ње је мала јерменска католичка црква „Св. Ап. Павла“. У новој хришћанској четврти Дамаска налази се много других цркава – православних, католичких, протестантских, јерменских. Поменућемо само две – црква Господарице Дамаска, тј. Свете Богородице, и

Св. Арх. Михаила. У храму Св. Захарија (сада џамија Омејада) у Дамаску, налази се гроб Јована Крститеља. У цркви Канисат Ум Зунар, чува се појас Богородице.

Северно од Дамаска, на планини Каламун, налазе се два најстарија на свету хришћанска насеља – Малула и Сајднаја, где је учење Исуса Христа било прихваћено само деценију после његовог распећа и васкрснућа. Библија је преведена на сиријски језик у II в. У насељу *Сајднаја* има много цркава и манастира, међу којима је највећи посвећен Светој Богородици (Дајру Сајднаја). Тај манастир је подигао византијски цар Јустинијан у V в., где му се наводно указала Богородица кад је био у лову. Манастир Света Богородица у Сајднаји, данас се сматра за трећи по значају хришћански центар у Светој земљи, после цркве у Витлејему и манастира Тур на Синајском полуострву. Познат је по икони Свете Девнице, коју је наводно сликао Св. јеванђелиста Лука. Осим поменутог манастира, у насељу и околини се налази још неколико цркава (Св. Јована, Св. Саве, Св. Софије) и манастира (Св. Томе, Св. Георгија, Св. Христофора).

Малула (Маалјула) је насеље у планини Каламун, које има изузетан значај за хришћанство. Ту се налазе два чувена манастира: Св. Текла и Св. Саркис. Највећа светиња у Сирији је женски православни манастир Св. Текле. Текла је била кћер истакнутог римског грађанина, која је била ученица Павла и прва хришћанка која је страдала за веру. Поред мартирејума са моштима Св. Текле, налази се извор свете воде, који се назива „Сузе Свете Текле“. Извор је интересантан због тога, што вода капље из стене као сузе, увек истим интензитетом – никад се не прелива и никад не пресушује. Степеништем кроз пукотину у стени, излази се до манастира Св. Саркис. На месту тог манастира било је светилиште још у најстарија паганска времена. Древни олтар, где су приношене жртве, освећен је за олтар Исуса Христа.

Око 60 km северозападно од града *Алепа* (Халаб), на узвишењу у планини Џебел Симан, налазе се рушевине цркве и манастира Св. Симеон Столпник из V века, у византијском стилу. Св. Симеон Столпник рођен је 390. г. Био је прави аскета и да би се потпуно одвојио од грешног света и људи, населио се 412 г. на то пусто место. Свецу су још за живота долазили поклоници, и постепено је у подножју узвишења израстао град с црквама и манастирима и објектима за смештај ходочасника. „Нажалост, јагаган ислама је све то уништио“ (Жогов Б., 1995., 255-267).

У ЈЕРМЕНИЈИ, историјски центар Јерменске апостолске цркве је *Ечмиадзин*. Ту се налази Саборна црква из IV в. (преправљана у V и VII в.), са музејском колекцијом декоративно-примењене уметности, храм Рипсима (618. г.) и куполна базилика Гајане (630. г.). Близу Ечмиадзина су рушевине храма Звартноц (641–661. г.) (Христов Т., 2008., 125).

У ТУРСКОЈ су најзначајнији хришћански храмови проглашени музејима. Бивши православни храм *Свете Софије* у Истанбулу, на списку је светске културне баштине. Честице Светог Николе Чудотворца чувају се у историјском музеју у Анталији.

Географија православних хришћанских цркава

Православно хришћанство византијског обреда проширило се у поднебљу источног Медитерана, југоисточне и источне Европе. Центри култне делатности су манастири и цркве. Главно богослужење је *литургија*, на којој се врши тајна причешћа хлебом и вином, који симболизују тело и крв Исуса Христа. У православљу велику улогу игра култ светаца и икона, који симболизују Божје царство. Верује се да чудотворне иконе доносе Божји благослов и да имају исцелитељску моћ. Монаси преузимају на себе строге завете смерности, непорочности, несебичности. Они носе црну одећу, што симболизује примање на себе различитих патњи у име људи, као што

се Исус жртвовао за спас човечанства. На основу грчке школе фрескосликарства, иконописа и црквене архитектуре, настали су локални уметнички и архитектонски стандарди. Свети Ђирило и Методије су на бази грчког алфабета сачинили писмо ћирилицу. Духовна сродност је била темељ формирања словенско-православне цивилизације.

Насупрот духовном јединству, природна изолованост и геополитичка одвојеност деловале су на уситњавање („балканизацију“) црквених организација и формирање помесних аутокефалних⁵ цркава. У време Римске империје била је тзв. пентархија: Рим, Цариград, Александрија, Антиохија и Јерусалим. Римска црква се одвојила 1054. године. Касније су настале аутокефалне православне цркве. У темељу православне цркве је идеја саборности (заједништва). Као што је небеска црква троједна, царство божије. Насупрот духовном јединству у слави Бога, формирано је 15 аутокефалних цркава. То су: Константинопољска (Васељенска), Александријска (седиште је у Александрији), Антиохијска (Антиохија је данашњи турски град Антакија, али седиште цркве је у Дамаску), Јерусалимска, Руска, Грузинска, Српска, Румунска, Бугарска, Кипарска, Грчка, Албанска, Пољска, Чешких земаља и Словачке, Америчка. Све помесне цркве су равноправне.

Постоје три аутономне цркве које су потчињене једној од аутокефалних. То су: Синајска зависна од Јерусалимске, Јапанска – од Руске, Финска – од Константинопољске. Значајну аутономију има Украјинска православна црква Московске патријаршије, а независност је једнострано прогласила Украјинска православна црква Кијевске патријаршије. На простору Српске православне цркве у расколу је Македонска православна црква а било је покушаја да се конституишу Хрватска и Црногорска православна црква.

У православљу нема јединственог календара, тако да се црквени празници датумски не подударају. Јулијански календар је важећи у Руској, Грузинској, Јерусалимској и Српској православној цркви. Остале цркве прешле су на грегоријански календар, изузев неких група верника који се придржавају јулијанског календара (нпр. монаси Атоса).

Константинопољска православна црква традиционално се признаје као „прва међу једнакима“, а константинопољски патријарх има титулу Васељенског и претендује на то да иступа у име читавог православног света. Администрација Константинопољске цркве је у Истанбулу, али она у муслиманској Турској има веома мало верника. Већина од укупно око 2 мил. њених верника живи у другим земљама, пошто су Константинопољском патријарху потчињени православни верници Финске (56 хиљ., углавном Карела), североисточне Грчке, Свете горе Атос, неких грчких острва (на пример Крита), и неке парохије у западној Европи, Азији, Америци, Аустралији.

У земљама где је поникло хришћанство, на Блиском истоку и у северној Африци, број православних хришћана није велики, зато што се на тим просторима проширио ислам. Највише их је на Кипру – преко 500 хиљ., Сирији 300 хиљ., Либану око 240 хиљ., Јордану 84 хиљ., УАЕ преко 50 хиљ., Израелу око 50 хиљ. На Кипру православље исповедају Грци, а у осталим земљама Арапи.

Руској православној цркви припада више од половине православних верника у свету. Канонска територија РПЦ обухвата Русију, Украјину, Белорусију, Молдавију. Низ епархија потчињених Московској патријаршији налазе се у земљама средње Азије, Прибалтика, Азербејџана, а такође западне Европе и Северне Америке. У њеном саставу је и аутономна Јапанска православна црква. У Русији данас има око 70–80 мил. православних, с тим што се код бројних народа руског севера и Сибира

⁵ Грчка реч „аутокефалија“ значи самоуправа, независност у пословима.

православље комбинује са традиционалним народним религијама. Осим тога, у Русији и суседним земљама има око 3 мил. хришћана старог обреда. У суседним земљама Русије живи око 25 мил. Руса, највише у Казахстану (преко 4 мил.), Узбекистану (900 хиљ.), Киргизији (400 хиљ.), Летонији (400 хиљ.), Естонији (300 хиљ., рачунајући и православне Естонце). У Украјини живи око 30 мил. православних верника, у Белорусији 5 мил, у Молдавији око 3 мил.

У југоисточној Европи и на Балкану православље је обједињено у седам помесних цркава. Највећа међу њима, по броју верника, је Румунска православна црква (око 20 мил.). Јуриздикција Српске православне цркве (преко 10 мил. припадника) простире се на Србију и Црну Гору, Македонију и регионе насељене Србима у БиХ и Хрватској. У Србији живи око 6,5 мил. православних, у Црној Гори око 500 хиљ., у Македонији око 1,2 мил., у Хрватској око 700 хиљ., у БиХ 1,5 мил. Самопроглашене Македонска и Црногорска православна црква нису признате.⁶ Грчка (Хеладска) православна црква обједињује око 8 мил. верника, Бугарска 6 мил. Такође већинско православно становништво у својим земљама обједињују Грузинска православна црква (2 мил.) и Кипарска православна црква (500 хиљ., углавном кипарских Грка).

Остале аутокефалне православне цркве су у неким земљама у којима је православно становништво мањинско. То су Пољска православна црква (800 хиљ.), Албанска православна црква (350 хиљ.), Православна црква чешких земаља и Словачке. Петнаеста аутокефална православна црква је Америчка, која делује на просторима обе Америке. Њој припада тек једна петина православних у САД, а остали одржавају везе са својим националним православним црквама. Неке православне цркве, као што су Константинопољска, Антиохијска, Московска, Грузијска, Српска, Румунска и Бугарска, имају епархије и парохije изван своје канонске територије, у дијаспори. Грчка, Кипарска, Албанска и друге црква таквих епархија немају.

Број православних у свету процењен је 1996. г. на око 182 мил., што је тада чинило око 3,6 % светског становништва. Православни хришћани су концентрисани углавном у источној и југоисточној Европи. Они чине већину становништва на територијама Русије, Украјине, Белорусије, Молдавије, Румуније, Грчке, Бугарске, Србије, Црне Горе и Републике Српске (у БиХ). Значајан број православних имиграната и њихових потомака живи у САД (7 мил.), Канади (700 хиљ.), Латинској Америци (500 хиљ., највише у Аргентини и Бразилу). У Аустралији живи око 1 мил. православних, углавном Грка, Срба, Руса, Македонаца и мање Украјинаца. У Западној Европи највише православних, углавном имиграната, живи у Немачкој (700 хиљ.), Великој Британији (400 хиљ.) и Француској (око 150 хиљ.). У Африци, доста велике групе православних живе у Кенији – преко 700 хиљ. (делови народа Кикују и Лухја), ЈАР – 120 хиљ., Египту – 15 хиљ. (углавном пореклом Грци и Јермени, не рачунајући Копте којих има 8-10 мил.), Уганди – преко 20 хиљ., Танзанији и Зимбабвеу по 10 хиљада.

Сакрални центри и места ходочашћа у православљу

Најстарији српски и бугарски манастири и цркве налазе се на планинској трансверзали од Херцеговине до Несебера на црноморској обали. Одатле се

⁶ Да би нека црква добила аутокефалност, треба да испуњава законске услове – да има три архијереја, да има богословски факултет, да је аутокефалност призната од матичне цркве. Српска црква је добила аутокефалност 1219. г. По тадашњим црквеним законима морала је имати цркву коју је сазидо један од апостола. Св. Сава Српски се вероватно позвао на цркву Св. Петра и Павла код Рашке, коју је наводно изградио апостол Тит, ученик апостола Павла.

христијанизација ширила према околним долинским и низијским пределима у којима су се налазили градови и путеви ширег значаја.

ГРЧКА има традиције ходочашћа још из раног хришћанства.

Полуострво Атос (грч. Ἄθῶς Ἠγιασμένον – *Света гора*) се налази на источним огранцима полуострва Халкидики на Егејском мору (339 km²). Врх Атос има 2.033 m н. в. Округ је под аутономном управом православних монаха. У VII веку дао га је у искључиви посед монасима византијски цар Константин IV Погонат. Од X века настајали су ту велики манастири са поседима. До 1913. г. имао је статус неутралне и аутономне територије, затим је укључен у територију Грчке. Цар Константин IX прогласио је 1045. г. Атос „Светом гором“, забрањеном за жене, што важи и данас. Прво монашко братство основао је 963. године Св. Атанасије Атонит (око 925–1002). То братство је изградило манастир Велику Лавру⁷ с црквом посвећеном Мајци Божијој. Процват монаштва био је у XI веку. До 1046. г. било је већ 180 активних манастира, а у периодима процвата број монаха је достигао око 15.000. Број монаха 1917. г. износио је 9.000 да би 1968. г. опао на 1.600, а 1971. достигао минималних 1145. Затим је број у благом порасту, и 1998. г. износио је 1588. Највећи је манастир Велика Лавра, са 358 монаха. У манастире Свете горе ступи просечно 60 монаха годишње, међу којима су најбројнији Грци (Мандзаридис Г., 2004).

Данас на Светој гори има 20 манастирских целина и то по следећем хијерархијском редоследу: Велика Лавра, Ватопед, Ивирон, Хиландар, Дионисијат, Кутлумуш, Ксиропотам, Пантократор, Зограф, Дохијар, Каракал, Филотеј, Симонопетра, Свети Павле, Ставроникита, Ксенофонт, Григоријат, Есфигмен, Свети Пантелејмон и Константону. Сем српског Хиландара (око 80 монаха), бугарског Зографа (15), руског Пантелејмона (51) и некада грузијског Ивирона, сви остали манастири су грчки. Ту су још 12 „скитова“ и око 600 келија. Управни центар је у Кареји. У манастирима се налазе вредне иконе, око 11.000 рукописа и бројни документи византијских и словенских владара. До данас раде сликарске радионице које се придржавају традиционалних узора византијске уметности (Петровић З., 1994., 19-20).

Метеори, недалеко од Каламбаке у Тесалији, су група манастира на тешко приступачним стенама, па их називају „осмим светским чудом“. Од XI века овде су се настањивали аскете, а манастире су почели да граде од XV века. Од некадашњих 25 манастира на стенама, очувано је шест: Св. Никола, Русану, Велики Метеори, Варлаам, Агиа Триада и женски манастир Св. Стефан.

Острво Патмос, у југоисточном делу Егејског мора, назива се „Свето острво Апокалипсе“. На њему се налази пећина у којој је апостол Св. Јован Богослов 95-96 г. примио речи Божије и издиктирао свом следбенику Св. Прохору књигу Откровења (Апокалипсе), завршну књигу Новог завета. Манастир Св. Јована Крститеља, саграђен је 1088. године. Ова два духовна средишта свакодневно привлаче на стотине посетилаца.

Острво Тинос се назива „Лурд Истока“. На њему се налази данас најпоштованија икона Богородице у православним црквама. Са гледишта на поштовање које се даје овој икони, острво Тинос је 1972. године проглашено „Светим острвом“. У Грчкој се налазе три иконе Богородице с младенцем, за које се верује да их је сликао Свети Павле: Панагија⁸ Сумела из Понта у Малој Азији, данас се налази у духовном центру њој посвећеном у селу Кастања, недалеко од града Верија код

⁷ Лавра – у православној цркви (од V века), пустиње монаха који живе одвојено, окупљени око цркве; велики мушки православни манастир, с преко 40 монаха, који спада непосредно под синод.

⁸ Панагија (гр. panagia – пресвета), црквени епитет Богородице. Тако се називају и мале округле иконице Богородице, Христа или Тројице, које су обично украшене драгим камењем и неопходан су део одеће епископа, као знак архијерејског чина.

Солуна, Дешњакиња у манастиру Мега Спилеону на Пелопонезу и Елеуса Кикоска у манастиру Кикос на Кипру. Велика почаст се такође даје икони Богородице Тројеручице у манастиру Хиландару на Светој гори и икони Пресвете Богородице Одигитрије (гр. – „указатељке пута“, „водиље“) у манастиру Ксенофонт на Атосу. На острву Тинос је брдо Пророка Илије а код *Тиринса* је пећина Пророка Илије.

Поклоници и туристи посећују библијска места на „*Путу апостола Павла*“ и ранохришћанске светиње у Грчкој, на Кипру и Синају. У Либанском граду *Тир* налази се храм на месту где је боравио ап. Павле. На *Кипру*, најпосећенији су стуб бичевања апостола Павла, катакомбни храм Св. Соломона, храм Св. Лазара с његовом гробницом и моштима.

БУГАРСКА је примила хришћанство 865. године. На Осмом васељенском сабору 870. године, Бугарска црква је добила право на архиепископију а 1870. г. независност. Бугарска црква је имала значајну мисију у етногенези Бугара, укореењавању славјанобугарског језика и ћириличног писма. С хришћанизацијом је почела изградња цркава и манастира – Велике базилике у Плиски, цркве у Мадари, Драстари и другде. Најпосећенији су били манастири око Софије, Великог Трнова и Сливена.

Манастир Св. Иван Рилски саграђен је на месту где се подвизивао у X в. монах Иван Рилски. То је највећи бугарски манастир, којег је књижевник Иван Вазов назвао „Велика Рилска пустиња“. Налази се на 1.147 m. н. в., у западном делу планине Риле. Археолози и историчари нашли су остатке манастира из X в., око 2 km даље од данашњег манастира. Оригинални манастир је према једном византијском писцу запустео у другој половини XII века, а затим је изграђен други, на знатно нижој локацији, који је уништен, вероватно у пожару. Манастир је „од темеља“ обновљен 1335. г. али је и тај уништен у пожару 1833. г. На сачуваној кули изнад улаза стоји старословенски натпис узидан циглама: „При владичанству превисоког господина краља Стефана Душана господин протосеваст Хрељо с великим трудом и трошком изгради ову кулу за светог оца Ивана Рилског и за Божију мајку, звану Осеновица, године 6843. (1335), индикт 5-ти“ (Нешов Г., 2006, с. 48). Црква је, према опису ренесансног просветитеља Неофрита Рилског, била хиландарског типа. По доласку Турака манастир је неко време запустео. Мошти Св. Ивана Рилског су пренете из Трнова у овај манастир 1469., нови храм завршен је 1480. и живописан 1491. године, вероватно уз подршку и посредовање султаније Марије, кћерке српског деспота Ђурђа Бранковића, која је дата за жену султану Мурату II. Везе овог братства с Пећком патријаршијом, утицај ресавске школе у Бугарској и историјске околности, допринели су популарности овог манастира у Србији. „Често посећиван отуда, дариван од рашког митрополита уметнички израђеним архијерејским епитрахилем 1550. године и са псалтиром којег је штампао Божидар Вуковић, који садржи тропар и кондак (црквене песме) за празник Иван Рилски“ (Нешов Г., 2006, с. 58). После пожара 1833. г. изграђена је нова црква по атоском обрасцу, тробродна, са пет купола, лепо уметнички живописана. Иконостас у дуборезу са 36 побожних сцена радили су солунски мајстори читавих пет година (1839–1844). Манастир посећују бројни ходочасници и туристи, о чему сведочи велики број соба за госте (преко 300) и највише међународно туристичко признање „Златна јабука“ 1981. г.

У Бугарској има око 160 манастира. Велики сакрални значај имају, осим Рилског манастира, *Зограф* на Атосу, *Рожденски манастир* („Рождество Богородичино“, код Мелника у Пирину) са чудотворном иконом Свете Богородице, *Бачковски манастир* „Успење Пресвете Богородице“ код Пловдива (XI в.) са чудотворном иконом Свете Богородице, *Тројански манастир* „Успење Пресвете Богородице“ са чудотворном иконом Свете Богородице Тројеручице, *Самоковски манастир* који чува честице моштију Светог Пантелејмона и Светог Саве Српског.

Црква Св. Пантелејмона у Бојани недалеко од Софије, подно Витоше, има сачуване фреске из XI–XII и XIII века, „које се сматрају ремек-делом средњовековног бугарског и светског сликарства“ (Христов Т., 2008., с. 93). „Софијска Света гора“ има 14 манастира у околини града. У Софији се налазе стара црква Св. Софије, црква Св. Недеље са моштима Св. краља Милутина, храм Александра Невског подигнут у спомен ослобођења од турског ропства почетком XX в. Околину Сливена, због бројних манастира, називају „Мала Света гора“.

СРБИЈА је примила хришћанство за време византијског цара Василија I Македонца и српског кнеза Мутимира, између 867. и 876. г. Српски народ је у то време био једним делом под јурисдикцијом латинске цркве а другим под влашћу епископија Охридске цркве, уз то подељен у три кнежевине (жуле): Рашку, Босанску и Захумску (која је касније названа Херцеговина). Православље је обликовало српску нацију, и обрнуто, нација је обликовала веру – светосавље. На тлу Србије ширило се рано хришћанство. После Диоклецијановог едикта против хришћана 304. године, у Sirmijumu (Сремској Митровици) је откривена читава хришћанска хијерархија, између осталих први епископ Иринеј и његов ђакон Димитрије (Милошевић П., 2001., с. 200). Цар Константин I, који је Миланским едиктом 313. године дао слободу вере хришћанима, рођен је у Naissusu (Нишу). Византијски цар Јустинијан, градитељ Аја Софије, био је такође пореклом из ових крајева. Најстарија ранохришћанска црква на тлу Србије била је базилика Св. Димитрија у Сремској Митровици из V века (посвећена око 426. г.) (Милошевић П., 2001., с. 176).

Црква Св. Петра и Павла у Старом Расу код Новог Пазара, познатија као Петрова црква, сматра се најстаријом српском црквом. Настала је у IX или X в., вероватно као седиште рашких епископа и митрополита. Језгро те грађевине чине остаци ранохришћанског култног објекта, вероватно баптистеријума⁹, зиданог у VI веку (Јанићијевић Ј., 1998, с. 124 и 466). По предању, ову цркву је сазидао апостол Тит, ученик апостола Павла. Поп Дукљанин пише да је ова црква саграђена у IX веку. Биографи Стефана Немање тврде да се он у овој цркви одрекао католичанства а касније и престола.

Значајан оквир за развој српског колективног идентитета представљала је аутокефална архиепископија коју је издејствовао Св. Сава (Немањић) 1219. г. Од укупно око 225 српских манастира, најзначајнији су они који потичу из доба средњовековне српске државе (X–XIV век). Комплекс Стари Рас са Сопоћанима и Ђурђевим Ступовима, Студеница, Дечани, Пећка патријаршија, Грачаница и црква Богородице Љевишке, уписани су на Листу светске културне баштине (Споменичко наслеђе, 2007).

Манастир *Студеницу* је основао велики жупан Стефан Немања 1183. године. У саставу манастира су свечана гробна црква Успење Богородице, црква Св. Никола и краљевска црква Св. Јоаким и Ана, које представљају вредне споменике рашке школе црквене архитектуре и фрескосликарства. Око 3–4 km од манастира је испосница Св. Саве из 1175. г., уклесана у стени на 1000 m н. в.

Манастир *Ђурђеви ступови* код Новог Пазара, добио је назив по кулама („ступовима“) звонницама цркве Св. Георгија (Ђурђа), коју је подигао Стефан Немања 1171. године. Од посебне вредности је камена скулпторска декорација са биљним и геометријским мотивима, која није карактеристична за рашку школу, и фрагменти фресака. Задужбина Стефана Немање је и црква Николаја Чудотворца у Куршумлији, грађена у шестој деценији XII в.

Манастир *Хиландар* основао је 1198. г., на темељима грчког манастира Хеландариона из X–XII века, велики жупан Стефан Немања, који се замонашио под

⁹ Баптистеријум – крстионица; некад представља посебан објекат с куполом.

именом Симеон Мироточиви. Он и његов син Сава, живели су као монаси у манастиру Ватопеду. Саборну хиландарску цркву изградио је краљ Милутин, а велики ктитор манастира био је и Цар Душан, који се ту склонио од куге 1347. г. (Стаменковић И., 2006. с. 101-103). Главна светиња у манастиру је *икона Пресвете Богородице Тројеручице*. Ова икона је, по легенди, припадала Св. Јовану Дамаскину који је живео у VIII веку у Дамаску. У то време је византијски цар Лав III подржавао иконоборство, а Јован Дамаскин је писао трактате против те јереси. Император иконоборац, лажно га оклевета код калифа Валида, да је хтео да преда Дамаск Византији. Калиф га казни одсецањем десне руке. Преподобни Јован се потом целу ноћ молио испред ове иконе и ујутро му је рука зарасла. Из захвалности, Јован је на доњој левој страни иконе додао сребрну руку. Отуда назив Тројеручица. Сматра се заштитницом рањеника. У стварности рука је пагански еквивалент православне иконе. Ову икону је 1217. г. донео из Палестине у Хиландар Св. Сава, заједно с иконом Млекопитатељницом.

Свети Сава је основао два манастира – *Жичу* (1208), уз помоћ краља Стефана, и *Пећ* (1230), уз помоћ његовог следбеника и наследника Св. Арсенија. Манастир Жича, са црквом Вазнесења, био је српска царска лавра и прво седиште српске архиепископије. У њој је крунисано првих седам српских краљева. Данас је то женски манастир, који има своју иконописачку школу. Убраја се међу најпосећеније манастире у Србији. У Пећи је од XIII в. до 1766. г. била патријаршија, а ту се и данас устоличују српски патријарси.

Манастир *Милешева* близу Пријепоља, задужбина је краља Владислава. Припрата цркве Вазнесења Христовог из 1234. г., осликана је монументалним фрескама на плавој позадини, као пример монашког стила. Најпознатије су фреске „Бели анђео“, портрети Немањића, Богородица из композиције „Благовести“ и друге. Сачуване су захваљујући слоју малтера којим су биле премазане у XVI в. За време Турака радила је манастирска штампарија за богослужбене књиге. У манастиру су чуване мошти Св. Саве Српског, до 1594. г., када су их Турци однели и спалили на брду Врачар у Београду.

Манастир *Сопотани*, 16 km западно од Новог Пазара, је задужбина краља Уроша I. Манастирска црква Св. Тројице саграђена је 1272–1276. г., и осликана фрескама високе уметничке вредности.

Манастир *Градац* код Рашке, подигла је краљица Јелена Анжујска, жена краља Уроша, 1270. године. Црква Благовештења је „после манастира Студенице, најукрашенија грађевина XIII века“ (Милеуснић С., 2006., с. 109).

Краљ Милутин је подигао око 40 задужбина, укључујући и Манастир Светог Архангела у Јерусалиму. Најпознатије су: Црква *Богородице Љевшике* у Призрену (1307. г.), манастир *Бањска* код Косовске Митровице (1316) и манастир *Грачаница* код Приштине (1315). То су леви примери српско-византијског стила.

Краљ Стефан Дечански и његов син цар Душан, подигли су у Метохији манастир *Високи Дечани* (1335. г.) и обновили *манастир Бања* код Прибоја на Лиму (1330), којег су били порушили богумили. Дечанска црква Вазнесења Господњег једна је од највећих и најраскошнијих српских средњовековних цркава, са хиљаду фресака.

Манастири на Косову и Метохији су данас тешко доступни због познате политичке ситуације у тој покрајини. Велики број ходочасника и туриста походи манастире Раваницу, Горњак са црквом Ваведења Богородице на Млави, Градац с црквом Благовештења (XIII в.), Ариље с црквом Св. Ахилија (фреске из XIII в.), Сисојевац с црквом Преображења близу Раванице, Ресаву с црквом Св. Тројице (XV в.), цркву Св. Стефана у Крушевцу и друге. Веће концентрације манастира су на Фрушкој Гори (тзв. „Српска Света гора“ са 16 манастира), у Овчарско-кабларској клисури (10 манастира), у Поцерини (5 – Каона, Радовашница, Чокешина, Петковица и Добрић). Бројни стари српски манастири налазе се по Хрватској (Крка, Крупа,

Драговић, Гомирје), Херцеговини (Тврдош, Добрићево), Босни (Добрун с црквом Благовештења, Гомјеница), Македонији (Старо Нагоричане, црква Архангела Михаила у Леснову). У Црној Гори су познати манастири Св. Петра Цетињског (XII в.), Морача с црквом Успења Богородице (фреске из XIII и XIV в.), Острог (XVII в.), Режевићи, Савина.

Манастир Св. Василија Острошког код Никшића, је најпосећеније поклоничко место Српске православне цркве. Св. Василије рођен је у селу Мркоњићу, у Поповом пољу, 1610. године, замонашио се у манастиру Тврдош, а умро 1671. године у ћелији манастира Острог, којег је сам основао 1665. године. На дан манастирске славе (12. маја), окупи се до 100.000 посетилаца, не само православаца.

Места највећих ходочашћа на простору Српске православне цркве везана су за *чудотворне иконе Богородице*, међу којима почасно место припада Богородици Тројеручици у Хиландару и њеној копији у манастиру Гргетег на Фрушкој Гори (од 2001. г.). Богородица Чајничка, коју је по предању сликао јеванђелист Лука, била је драгоценост Немањића а Цар Урош ју је поконио манастиру Бања код Прибоја, одакле је после страдања манастира пренета у Чајниче. Чудотворна Богородица Лепавинска налази се у манастиру Лепавини (између Копривнице и Крижеваца). Икона Богородице Филермосе („пустињољубиве“), коју је наводно насликао половином 1. века јеванђелист Лука, чува се у Народном музеју на Цетињу.¹⁰

У манастиру Соколица (црква Богородичиног Покрова) у селу Бољетину код Косовске Митровице (XIV или XV век), чува се *скулптура Богородице са Христом*, која је ту пренета са западног портала Бањске, да би се сачувала од Турака. Скулптура Соколичке Богородице имао велики култни и уметнички значај.

Места ходочашћа су такође везана за *чудотворне мошти светаца*. Манастир Острог чува мошти Светог Василија. Студеница чува мошти Стефана Немање (Св. Симеона Мироточивог), његовог сина Стефана Првовенчаног (у монаштву преп. Симеона) и жене његове Ане (преподобне Анастасије). На брду Врачар у Београду, где је разасут пепео моштију Св. Саве, које су на том месту спалили 1594. године Турци, данас се уздиже највећи православни храм на Балкану. У манастиру Високи Дечани налазе се мошти Св. Стефана Дечанског, једног од најпоштованијих српских светитеља. Манастир Раваница чува мошти и култ кнеза Лазара. Манасија, иначе позната по преписивачкој „Ресавској“ школи, чува мошти деспота Стефана. Крушедол чува мошти сремских Бранковића, Јазак цара Уроша, Ново Хопово Теодора Тирона старе више од 1700 година. Цетињски манастир чува десну руку Св. Јована Крститеља, део Часног крста и мошти Св. Петра Цетињског. Манастир Горњак на Млави негује култ Григорија Синаите Млађег, Прохор Пчињски култ светог Прохора, савременика Св. Јована Рилског и Гаврила Лесновског. Градничка црква код Зрењанина чува мошти Рафаила Банатског (XVI–XVII век). Манастир Девич (код Србице у Метохији) чува култ Јоаникија Девичког из XV века. У манастиру Лелић почивају мошти св. Николаја Српског (Велимировића). Црква Св. Ђорђа на Опленцу је маузолеј династије Карађорђевића, упечатљива по архитектури и мозаицима. Чудотворним *изворима* се сматрају, нпр. Зочиште код Ораховца, Св. Петка подно Калемегдана.

¹⁰ Неки познаваоци сматрају да је то једина аутентична слика Девике Марије. Након пада Цариграда 1204. г. као плен припала је витезовима реда Светог Јована, који су је чували на Малти. Након пада Малте 1799. г., предали су је заједно са руком св. Јована Крститеља и честицом Часног крста, руском цару Павлу I. Након Октобарске револуције, Руска црква је те реликвије поклонила династији Карађорђевића, који су их почетком Другог светског рата похранили у манастир Острог у Црној Гори. Поратна власт их је склонила у сеф, а потом је 1978. године, икона смештена у музеј на Цетињу а рука Светог Јована и честица Часног крста у Цетињски манастир.

РУСИЈА је примила хришћанство 988. године, када је кнез Владимир, владар кијевске Русије, фасциниран црквом Свете Софије у Константинопољу и византијским ритуалом, наредио да се народ крсти у реци Дњепар. У XIV веку центар руског православља постала је Москва, где је 1598. г. установљена руска патријаршија. Неки манастири су прослављени као духовна и културна средишта. Данас Руска православна црква има пет лаври. Две посвећене Светој Тројици налазе се у Русији – Сергијева у Сергијевом Посаду (основана 1744) и Александра Невског у Санкт Петербургу (од 1797). Три Свето-Успенске у Украјини – Кијевско-Печорска (од 1598), Почајевска (1833) и Свјатогорска (2004), посвећене су Девици Марији. Руска православна црква има око 480 манастира и преко 13 хиљада цркава. Монументални храм Христа Спаситеља у Москви, који је био уништен у доба Стаљина 1931. г., обновљен је као највећи храм у православном свету.

Сергијев Посад (бивши Загорск у Подмосковљу), је велики архитектонски ансамбл са саборним црквама: Тројицом из XV века, с живописом Андреја Рубљова, монаха те лавре, и Успенском из XVI века. То је велики православни центар ходочашћа у Русији. Монашко братство основао је 1377. г. преп. Сергије (Сергеј Радоњешкиј, 1313/1314–1392), један од главних руских светаца, патрон „свете Русије Московске“. Средином XIV века он је основао у том месту прву саборну цркву Свете Тројице. Имао је много ученика, између осталих Андреја Рубљова, од којих је неколико проглашено свецима. Главни објекат је *Тројицко-сергијевска лавра* (Св. Тројице и Св. Сергија). Сакрални ансамбл је настао у периоду од XV–XVIII в. Манастир се састоји од саборних цркава: Тројицке (из 1422–23) над гробом Св. Сергија, Успенске (1559–1585), цркве Силаска Светог Духа (1476) и Зосима-Саватија (1635–1638). Око манастира су настала насеља, која су 1919. г. спојена у један град. Захваљујући богатим даровима царева и бојара, Лавра је спадала међу најбогатије манастире у Русији. Светски значај имају иконе Андреја Рубљова у иконостасу Тројицке цркве. Главни објект култа је копија иконе „Света Тројица“, чији оригинал се чува у Третјаковској галерији у Москви. Аутор те иконе Андреј Рубљов (1360–1430), је канонизован 1988. г. Ходочасници такође посећују гроб Св. Сергија. Тројицки сабор је седиште патријарха целе Русије.

Свето-Успенска Кијевско-Печорска лавра, један је од најстаријих манастира у источној Европи. Изграђен је половином XI века, у време кнеза Јарослава Мудрог. Свето-Успенски манастир је основао преп. Антоније, монах са Атоса. Више пута је преправљан. Барокна црква Тројицка из XII века преправљена је у XVIII веку и изграђен је велики звоник. Некада је то био важан преписивачки и летописни центар, важан за развој руске културе, а данас је ту резиденција поглавара Украјинске православне цркве и Духовна академија. Велика почаст даје се икони Уснуле Богородице у цркви Лавре Печорске и слици Мајке Божије - Орантке¹¹ у цркви Свете Софије.

Ускришњи Новојерусалимски манастир (истра Московске области) основао је 1656. г. патријарх Никон. Нови Јерусалим је пејзажно-архитектонска икона, која садржи слике многих палестинских светиња. Храм Воскресења Христова (XVII в.) подсећа на храм Гроба Господњег у Јерусалиму. У њему се налази керамички иконостас, једини у Русији. Поред њега је подземна црква Константина и Елене – једина те врсте у староруској архитектури.

Свето-Тројицки Серафимо-Дивјејевски женски манастир – налази се у Дивјејеву на територији Нижњеновгородске епархије. Манастир је основала у XVIII в.

¹¹ Орант(ка) – (лат. *orans, orantis* – говорник, молилац), у старогрчкој уметности жена у молитвеном ставу. У старохришћанској и византијској уметности представља иконографски лик Богородице, с уздигнутим рукама за молитву и окренутим длановима од себе, виђена спреда, што симболизује спас душе. Класичан пример је мозаична слика на куполи Софије Кијевске.

монахиња Александра, која је распродала своју имовину и изградила два велика храма. У Тројицкој саборној цркви почивају мошти преп. Серафима Саровског. У манастиру се налази неколико извора за које се верује да имају исцелитељску моћ.

Спасо-преображенски Соловјецкиј манастир, на Соловјецким острвима Архангелске области, основан је у XV в. и био ослонац православља на северу Русије. Називају га „Руска Голгота“ зато што су ту слали затворенике између два светска рата. У манастиру се налази Спасо-преображенска саборна црква и низ других цркава.

Свето-Богољубскиј манастир, у Владимирској области, основао је 1155. г. кнез Андреј Богољубски. У саборној Богољубској цркви налази се икона Мајке Божије (XIX в.). Сваке године 1. јула организује се религиозна процесија из Владимира у Свето-Богољубскиј манастир, у којој учествује око 10 хиљ. људи. Верује се да су манастирске иконе некад мироточиле и да се под куполом јављао лик цара Николаја II. Светиња манастира су честице моштију кијевско-печорских подвижника.

Спасо-Преображенски Валаамски манастир, налази се на територији Републике Карелије. Острво Валаам на језеру Ладога, место је ходочашћа због манастира Вазнесења Христовог, из 1329. године. Његови оснивачи преп. Сергеј и Герман су канонизовани 1819. г. Нова саборна црква је 1977. г. „удомила“ чудотворну икону Богородице Коњевске.¹² У новије време манастир посећује око 250.000 верника и туриста годишње, највише из Финске и Русије.

Манастир Свето-Ваведењске Оптине Пустине, један је од водећих центара ходочашћа у Русији. Налази се 70 km јужно од Калуге, код места Козелск, на десној обали реке Зиздра. Овде су живели познати руски старци, код којих су долазили на разговор Н. Гогољ, Ф. Достојевски, Л. Толстој, чланови царске породице Романових и други. Међу десетак цркава највећа је Казанска саборна црква. Ходочасници долазе да се поклоне моштима преп. оптинских стараца Мојсија, Антонија, Исака I.

Кирило-Белојезерскиј манастир, налази се у граду Кирилов Вологодске области. То је један од највећих манастира Русије. Има једну од најзначајнијих библиотека у Русији. Најважнија светиња су мошти преп. Кирила Белојезерског у истоименом храму.

Свето-Тројицки Ипатијевски манастир, у Костроми, има посебно место у историји Русије. Ту је почетком 1613. г. живео будући први цар из династије Романових – Михаил. У Тројицкој саборној цркви саграђеној 1652. г., чувају се мошти Св. Ипатија Хангарског.

Пафнутијев-Боровски манастир Рождества Богородице, налази се у околини Боровска (Калушка област) у Русији. Ту се налазе три храма и мошти преп. Пафнутија Боровског.

Међу иконама у Русији челно место заузима чудотворна икона Владимирске Богоматере, која је била у Вишеграду код Кијева, Владимиру и Москви. Донета је у Москву 1395. г. из Владимира и чувана у Успенској саборној цркви Московског Кремља. Ова икона, као и икона „Тројица“ Андреја Рубљова, сада се налазе у цркви Третјаковске галерије у Москви. У Богојављењској катедралној цркви (Елоховска црква) у Москви, налазе се мошти Св. Алексија и чудотворна икона Богородице Казањске. У Успенској саборној цркви у Владимиру, једној од ретких камених цркава северне Русије, налазе се фреске Андреја Рубљова и Даниила Црног, из XV века. Саборна црква Св. Софије (Новгородски Кремљ) из XI века, најстарији је храм у Русији. У иконостасу те цркве налази се низ икона из 1341. г. које су сликали грчки и

¹² Коњевску икону Богородице донео је са Атоса 1393. године оснивач манастира на острву Коњевјец на језеру Ладога, преп. Арсеније. Острво је добило назив по стени званој „Коњ-камен“. Манастир је због напада Швеђана био 150 година ненасељен, а икона је пренета у Новгородски Деревјанички манастир. Када је манастир обновљен, враћена је и чудотворна икона, која је наводно многим који су јој се молили подарила исцељење и утеху.

српски иконописци (Христов Т., 2008, с. 85). Фреске у Спасо-преображенској цркви Коваловског манастира у Новгороду из 1380. године, према студији В. Н. Лазарева, радили су мајстори који су изврсно познавали српску уметност или су прошли кроз школу у неком српском манастиру (Трифуновић Ђ., 2009).

Закључак

Света земља са Јерусалимом је примарни сакрални простор хришћанства. Услед поделе хришћанства свака од његових грана је формулисала свој сакрални простор „другог реда“. За католике, центар је постао Рим, издвојили су се и други центри ходочашћа и поклоњења – Лурд, Сантјаго де Кампостела, Фатима. Са своје стране, православни су сматрали својим центром Константинопољ и храм Свете Софије. Потом је свака аутокефална православна црква формирала своје сакралне просторе, центре и светиње, за које веже своје традиције. То су храмови, манастири, капеле, мошти светаца, чудотворне иконе, фреске, благотворни извори, који су циљ ходочасника и туриста. Та света места су играла веома важну улогу у формирању и очувању локалних култура и традиција. Само неки од њих су стекли шири значај и постали део светске културне баштине. Због тога је важно њихово помно проучавање и заштита.

Литература

- Вишњевский, А. Г. (2005): *Избранные демографические труды, Том I*, „Наука“, Москва.
- Група аутора (1990): *Svjetska kulturna i prirodna baština*. INCAFO S. A. Prosvjeta, Zagreb.
- Грчић М. (2009): *Сакрална географија православља*, Гласник ГДРС, св. 13, Бања Лука.
- Грчић М. (2011): *Географија религија*, Географски факултет, Београд.
- Димитријевић М. (1926): *Седам мора и три океана*. Београд.
- Жогов Б. (1995): *Християнска Сирия – Пътепис*. Демократически преглед, бр. 1 (1995). София.
- Jackowski A. (1991): *Zarys geografii pielegrzutek*. ZNUJ, MVI, Prace geograficzne, z. 85, Krakow.
- Јанићијевић Ј. (1988): *Културна ризница Србије*, Београд.
- King R. (1972): *The Pilgrimage to Mecca: Some Geographical and Historical Aspects*, Erdkunde, Bd. 26. Heft 1/4, 1972.
- Мандзаридис И. Г. (2004): *Социологија хришћанства*, ХКЦ, Београд.
- Милеуснић С. (2006): *Водич кроз манастире у Србији*, „ЗУВО“, Београд.
- Милошевић П. (2001): *Археологија и историја Сирмијума*, Матица српска, Нови Сад.
- Nastić D. (1997): *Jerusalim - istorija i vodič*, Čigoja, Beograd.
- Нешов Г. (2006): *Български манастири през вековете*. „Славянско дружество в България“. София.
- Петровић З. (1994): *Манастири Свете горе*, Универзитет у Приштини.
- Ракић Ј. (1992): *Фрушкогорски манастири у историји српског народа*, XVI југословенски симпозијум о настави историје, Зрењанин, 27-28 VIII 1991, Зрењанин.
- Рико П. (1988): *Сегашното състояние на Османската империя и на грцката црква (17. век)*, София, 1988.
- Споменичко наслеђе Србије* (2007), Р.З.З.С.К., Београд.
- Стаменковић И. (2006): *Религиозни туризам и православље*, ПМФ, Нови Сад.
- Трифуновић Ђ. (2009): *Стара српска књижевност*, „Чигоја“, Београд.
- Ћурчија М. (2007): *Faktori razvoja turizma na Sinajskom poluostrvu*. “Z. Andrejević”, Beograd.
- Христов Т. Т. (2008): *Религиозный туризм*, Москва, „Академия“.
- www.rcmaweb.org

SACRAL GEOGRAPHY OF ORTHODOX CHRISTIANITY AND RELIGIOUS TOURISM

MIRKO GRČIĆ*¹

¹ *University of Belgrade - Faculty of Geography, Studentski trg 3/3, Belgrade, Serbia*

Abstract: Introductory part of the paper briefly presents the case study of sacred geography. This scientific discipline, as a branch of cultural geography, deserves more attention due to the development of cultural tourism and the protection of cultural heritage in globalization. Aim is to systematize and display characteristics of sacred objects and places of pilgrimage in the traditional orthodox Christianity. The author hopes that this work will attract the attention of geographers and intellectual circles, and stimulate researchers to devote greater attention to this important and current issue.

Key words: sacral geography, migration of pilgrimage, religious tourism, Orthodox Christianity

Introduction

Sacral geography is a part of cultural geography which explores the range of relationships of cultural groups to space. It examines these relationships through the prism of religious tradition, which always has a geographic component. Method of research is fundamentally different here than in the geography of religion. This is not exploring a religion in the space, but it is a space in the religion. Research has their own cultural patterns, religious texts, stereotypes of behavior, and the task of researchers is to discover the specifics of a particular religion relationship to space. Space with point of view of most religious traditions is polarized in a certain way, and aloof holy cities, rivers, mountains and other geographical areas, which have become objects of bowing, where pilgrims come. Today, the number of visitors is growing due to religious places of religious tourism development. According to the Association for religious conferences management (Religious Conference Management Association), religious tourism is booming. This segment of the tourist demand has increased from 4.4 to 14.7 million travels between the 1994th and 2006th (www.rcmaweb.org).

The Holy Land of Christianity

In early Christianity, a sort of geographical altar were the places related to the life of Jesus Christ. There are, after all, Bethlehem (his birth), Jericho (the baptism), Nazareth (early life), the region of Tiberian lakes (Wonderland), Mount Tabor (Transfiguration), Jerusalem (death and resurrection) and Mount of Olives near Bethany (Ascension). In the Christian tradition the center of the universe is Jerusalem, which is presented as the center in the medieval world maps. Even the whole of Palestine is a biblical Holy Land. For Christians, Jerusalem is a picture of the Heavenly Jerusalem, City of God (Matthew the Evangelist by the name *Hagia Polis* - The Holy City).

Church of Christ's Resurrection (Holy Sepulcher) is the holiest Christian place of Jerusalem. It's a real religious Museum - over thirty consecrated places, all under the huge

* E-mail: mirko@gef.bg.ac.rs

The paper contains the research results of the project No146010 supported by the Ministry of Science and Technological Development of the Republic of Serbia

arch rotunda (Dimitrijevic M., 1926). It is located in the area of Calvary (Golgotha) where Christ was crucified, died, buried and resurrected. At this point were founded Tomb of God and the Holy Cross. Basilica was built by St. Helena (from 326-333 year), at a former pagan shrines, built by Hadrian. The original basilica was demolished by the Persians (614 year). The present building is the work of the Crusaders (1149 year) and later it restored the Greeks, and recently shared the Greek, Roman Catholic, Armenian and Coptic churches. The pilgrims visit the basilica itself following: Calvary (with two chapels: Latin and Greek), the Chapel of God's grave (which is located in the Rotonde called Anastasis - Greek "Resurrection"), the Chapel of the invention of the Holy Cross and the Chapel of St. Helena, who found the Cross. The tomb is empty because Christ is raised. The main event for the Orthodox is on the Christ's Resurrection when Sacred fire, appeared on the of Christ's tomb, light candles. In the Church of the Holy Sepulcher and Golgotha is the "Center of the World". It is a link with a large ball cut by four lines. They represent the four corners of the world, a point at which the cut is called the *omphalos*, the focal point or literally "navel" In ancient Greece, a round stone with same name, in the temple of Apollo at Delphi was considered to mark the center of the world.

Other sacred places in Jerusalem are: The Path of pain (Via Dolorosa) and Road of Cross (Via Crucis), the most important procedural way of western culture, evoking the suffering of Jesus; Zion Mountain (City of David), where was a house of Mark's mother Mary, where the Christ celebrated his last Passover. It was also the place of Judas's betrayal, Peter's denial of Christ, the apostles meeting with the resurrected Christ, the descent of the Holy Spirit on the apostles, celebrate the Eucharist. There is the Church of Peter's remorse, Church of the Virgin (in the crypt is the monument of Mother sleeping on his deathbed, the decorated dome), David's Tomb, Room Last Supper, Mount of Olives and Gethsemane is located east of the city. On the Mount of Olives Christ spoke to students, foretold the destruction of Jerusalem (According to Luke, Acts, 1, 6-12), and from there ascended to heaven 40 days after the Resurrection. Many churches on the Mount of Olives are dedicated to these events (Russian Monastery of the Ascension, Chapel of the Ascension, the Church of Peter Noster, Tomb of the prophet, the Russian Orthodox Church of St. Mary Magdalene and others). Christ was arrested in the garden of Gethsemane at the foot of the Mount of Olives. Now there are eight olive trees for which the pilgrims believe it existed in Jesus' time. Near the Church of the Agony and the Church of Mary's tomb, though now is often to hear the assertion that Mary's tomb is not there, but in a Byzantine chapel near Ephesus.

Other places of pilgrimage in the Holy Land are: *Bethlehem* - the birthplace of Jesus Christ. Above the cave where Jesus was born, the Byzantine emperor Constantine the Great built a temple in the fourth century; *Nazareth* - a village in which they lived Mary and Joseph. That is why Jesus called Nazareth. In Nazareth, the Archangel Gabriel appeared to Mary and reported that the immaculately conceived. At the place where Gabriel announced to Mary news raised the temple dedicated to him; *Tabor worse* is a place of transfiguration of Jesus before his disciples. At the top of the hill was built the Holy Transfiguration Monastery, *Capernaum* - the place the Sea of Galilee. When he was exiled from Nazareth, Christ is preached here, and took refuge in the home of fishermen, and later the Apostle Peter; *Tavga* - a place near Capernaum, where the Temple of copying is, or five breads. Here happened a miracle of feeding the multitude of men with five loaves of bread; *Jordan River* - at the source of this river St. John baptized Jesus Christ. The pilgrims come to wash or bathe in this water, although it is contaminated. *Monastery of St. Sava the Sanctified* (Arabic - Mar Saba) is one of the oldest continuously living Christian monasteries. It is situated in the wilderness of Judea's desert. There was and the Serbian Saint Sava.

Sacral places of monophisits

Monophysitism cult differs from the cult of orthodoxy only in the details. Basic monophysite denominations are Coptic, Syrian (Jakovitska) and the Ethiopian Orthodox Church and the Armenian Apostolic Church. Coptic Orthodox Church was founded by the evangelist Mark. Worship is done in Coptic and Arabic. It was declared as the sect at the Council of Chalcedon. Main characteristic is the „eight voice”, and some early Christian rituals such as circumcision, tattooing Coptic cross on the forearm at the baptism. Syrian Orthodox Church, imbued with the orthodoxy and monophysites, and the liturgy is performed in Syrian language. Syrian Orthodox Church in India, according to tradition, is founded by the Apostle Thomas. In the seventeenth century it was unified with the Syrian Church and now is known as the Syrian Orthodox Church of India. The total number of monophysites in the world is now about 40 million. This includes most of the Armenians, the majority of the Amhara and Tigray in Ethiopia, part of the population of Egypt, Syria and part of the people Malayali in the Indian state of Kerala.

In Egypt, in the Sinai desert, were founded earliest Christian monasteries. The most important Orthodox monastery is *St. Katherine* (230 km from Sharm el-Sheikh), from the early Christianity. Empress Helena, mother of the first Christian Roman Emperor Constantine the Great (280-337 year), during his pilgrimage in search for the Holy Cross, gave an order in the 330th year, to build a small chapel dedicated to the Virgin, at the place where Moses first heard God's voice of Angel, next to the "flaming blackberries. Emperor Justinian (527-565) has raised a larger church in which he blended the Chapel of the Empress Helena. The monastery still stands the ancient Chapel of the Virgin, Flaming blackberry and Mosaic source. Near the basilica's museum, with the treasury, is a library with collection of 3000 manuscripts (including old manuscripts of the Bible), which are important for theologians and scientist. Here is the original first icon of Christ, from the sixth century, which was placed above the entrance to Constantinople, as the protector of the city. Every day at noon, a Prayer is reading in the Basilica and relics of St. Catherine are exposing, "the skull and left hand that can be kissed and then get a ring of St. Catherine" (Curuvija M., 2007).

Near the monastery is *Moses Mountain* (2285 m), where Moses saw the glory of God and received the Torah (Ten Commandments). The top can be reached by 750 steps and there is a temple of the Holy Trinity, the temple of the prophet Elisha and Elijah, caves and a well of Elijah. Coming down from above is much more difficult, the road leads down by the 3750 steps, which have for centuries been carved by monks. In the valley of Faran is a Greek nunnery. In Sinai is also the monastery Sinai's Forty Martyrs, the Holy Cave of the John Ladder, John the Baptist church, cells and monasteries of Galaktion and Epistimie. In *Cairo* is the Monastery of St. George Victorious, temple on stilts which kept the relics of St. George Victorious, Kosmas and Damian, the Egyptian martyrs. At the foot of the mountain Kaskam, near the town of Asyut, is a cave where, according to tradition, the Holy Family lived for 6 months and 10 days. At this point is al-Muharraq Monastery with the Church of St. Mary. Coptic Church belongs to the Holy George Temple in Addis Ababa-(Ethiopia).

In Ethiopia, Christianity was introduced in 330th and the 353rd year it became the state religion of the empire. The difference between European and Ethiopian Church was formed 451st at the Council of Chalcedon. Not far from the old Ethiopian capital Gondar, on the islands of Lake Tana and around the city Bahr-Dar, were many ancient monasteries. The most famous religious center of Ethiopia is *Lalibela* at the slopes of Mount Abuna Josef (4190 m), east of Lake Tana. In Lalibela 11 monolithic churches are preserved incised in volcanic tuff (XII-XIII century), grouped in two parts: the northern (6 Temples), eastern (4 temple), and separated the Church of St. George (Beta Giorgios). Churches are connected with labyrinth of underground tunnels and deep trenches. In the northern complex of the temple of Christ the Savior (Medhane-Alem), the Virgin Mary (Maryam-Bete), the church dedicated to the Cross, Virgin and Saint Michael. At the entrance of the complex is a large

rock, with a niche, "Adam's grave" at the bottom and two chapels - St. Michael and St. Calvary (perhaps the tomb of Lalibela's Emperor). The eastern group consists of St. Emanuel (Beta-Amanuel), St. Merkoreosa (Beta-Merkories), Abbot Libanos (Aba-Libanos), Blessed bread, and a temple dedicated to Saints Gabriel and Rafael (Gabriel Rafael). In the territory east of the complex is a spiral gallery locker room, "Bethlehem." Tunnels are leading to the separate Church of St. George. It was carved in the rock in the form of monolithic baptized towers, with flat roof in the level of the soil surface, on which is carved triple cross. In the vicinity of Lalibela are located seven churches (Bidder I., 1959). Some historians believe that the temples were built by the Queen of Sheba 1000 years B.C. Most experts still believe that the magnificent buildings of Lalibela, carved into rocks in the twelfth-thirteenth century with the aim to become the New Jerusalem for Christians, when the Arab conquests cut off roads to the Holy Land (Group by 1990, with. 96-102).

Syria is mentioned in several places in the Bible, and its two cities - Damascus, and Antioch (now Antakya in Turkey) (P. Rico, 1988). In the first half of the twentieth century, Syria went to France, and this is the city of Antioch, the pearl of Christianity, which delivered the 1939th in Turkey. Therefore, the seat of the Patriarch of Antioch transferred to Damascus, where it remains today. In one of the two main streets in the citadel of Damascus, which since Roman times, called the Via Recta (Real Street) is the seat of the Patriarchate of Antioch with a „Greek Orthodox Patriarchate”. Greece is called, not because its members are Greek, but it is a long religious service performed on rather Byzantine Greek language, which is now suppressed Arabic. Greek Orthodox Church in Syria was known as the Melkite church. Not far from the Palace of the Patriarchate of Antioch, is one of the oldest churches in the world - St. Ananias (Hananiah Kanisatu, The Chapel of Hanania), who was one of his disciples. In its vicinity is the Patriarchal Church, dedicated to the Virgin Mary. In one of the seven gates of Damascus citadel - Bab Kisan, is the Church of St. Apostle Paul, which is one of the greatest monuments of Christianity and do not belong to any nation and not a denomination, nor the apostle Paul. Next to it is a small Armenian Catholic Church St. Apostle Paul. In a new Christian quarter of Damascus are many other churches - Orthodox, Catholic, Protestant, Armenian. We will mention only two - the church Mistress of Damascus, Holy Virgin, and St. Arch. Michael. The church of Christ Zechariah (now Mosque Omeyada) in Damascus is the tomb of John the Baptist. The church Kanisat Zunar mind, kept the belt of the Virgin.

North of Damascus, in the mountain Kalamun, are two of the world's oldest Christian settlement - a small and Saidnaya, where the teachings of Jesus Christ was accepted only a decade after his crucifixion and resurrection. The Bible has been translated into Syrian language in the second century. The village has many Saidnaya churches and monasteries, among which is the largest dedicated to the Holy Mother of God (tambourine Saidnaya). The monastery was built by Byzantine Emperor Justinian in the V century, where he allegedly pointed the Virgin when he was in the hunt. Monastery of the Holy Virgin in Saidnaya, now is considered the third most important Christian center in the Holy Land, after the church and monastery in Bethlehem Tours in the Sinai peninsula. It is known in the image of the Holy Virgin, which was supposedly painted by St. Evangelist Luke. In addition to this monastery, in the village and surrounding area are also several churches (St. John, St. Sava., St. Sofia) and monasteries (St. Thomas, St.. George, St. Christopher).

Malula (Maaljula) is a village in the mountains Kalamun, which has great significance for Christianity. There are two famous monasteries: St. Tekla and St. Sarkis. The greatest shrine in Syria is a female Orthodox monastery of St. Flowed. Tekla was the daughter of a prominent Roman citizen, who was student of Paul and the first Christian who died for the faith. In addition to the relics of St. Flowed, is the source of holy water, called „Tears of St. Tekla”. The source is interesting because, as water drips from the rock as tears, always with the same intensity - you never overflowing and never dries out. In place of that

monastery was a sanctuary in ancient pagan times. The ancient immolate altar, was changed into the altar of Jesus Christ.

About 60 km northwest of *Aleppo* city (Halab), on a hill in the mountain Jebel Siman, are the ruins of the church and monastery of St. Simeon Stylite from the fifth century, in the Byzantine style. St. Simeon was born on 390th. He was a true ascetic, and would be completely separated from the sinful world, and people settled down to 412th in this desert place. Saints are still alive come the devotees, and has gradually grown at the foot hill town with its churches and monasteries, and facilities for the accommodation of pilgrims. „Unfortunately, sword of Islam destroyed everything”, (B Žogov., 1995).

In Armenia, the Armenian Apostolic historical center of the church is Echmiadzin. There is a church from the IV century (Reconstructed in the V and VII c.), the museum's collection of decorative-applied art, and the Temple Ripsime (618th), and Gayane domed basilica (630th). Near Echmiadzina are the ruins of the temple Zvartnoc (641-661st) (T Christ., 2008).

In Turkey, the most important Christian shrines designated museums. Former Orthodox Church of Saint Sophia in Istanbul is on the list of world cultural heritage. St. Nicholas the Miracle Worker particles are stored in the historical museum in Antalya.

Geography of Orthodox Christian Churches

Orthodox Christianity of the Byzantine rite spread in the eastern Mediterranean, Southeast and Eastern Europe. Centers of cult activities were monasteries and churches. The main mass is the liturgy, which allude communion with bread and wine symbolizing the body and blood of Jesus Christ. In Orthodoxy the essential role of the cult of saints and icons is symbolizing God's kingdom. It is believed that the miraculous icon bring God's blessing and have healing power. Monks take on strict vows of humility, chastity, selflessness. They wear black clothes, which symbolize the reception to him on behalf of different suffering people, as Jesus sacrificed himself to save mankind. Based on the Greek schools of the fresco, icon painting and church architecture were arising all local art and architectural standards. Saint Cyril and Methodius, are based Cyrillic letter on the Greek alphabet Spiritual kinship was the basis for the formation of Slavic-Orthodox civilization.

In contrast to the spiritual unity, the natural isolation and geopolitical separation are acting as the fragmentation ("Balkanization"), church organizations and the formation of all local autocephalous churches. At the time of the Roman Empire was called pentarhia: Rome, Constantinople, Alexandria, Antioch and Jerusalem. The Roman Church broke away in 1054th year. Later was formed the autocephalous Orthodox churches. The Orthodox Church is based on the idea of catholicity (communion). Like the heavenly Church Triune, God's kingdom. In contrast to the spiritual unity in the glory of God, are formed the 15 autocephalous churches. These are: Constantinople (Ecumenical), Alexandria (based in Alexandria), Antioch (Antakya today's Turkish city of Antakya, but the church headquarters in Damascus), Jerusalem, Russian, Georgian, Serbian, Romanian, Bulgaria, Cyprus, Greece, Albania, Poland, the Czech Lands and Slovakia, the United States. All local churches are equal. There are three autonomous churches that are subordinate to one of the autocephalous. These are dependent on Jerusalem - Sinai, Japan - from Russia, Finland - from Constantinople. Ukrainian Orthodox Church of Moscow Patriarchate has significant autonomy, and unilaterally declared the independence of the Ukrainian Orthodox Church of Kiev Patriarchate. In the area of the Serbian Orthodox Church is the split Macedonian Orthodox Church and there were attempts to constitute the Croatian and Montenegrin Orthodox Church. In Orthodoxy is no single calendar, so that religious holidays date does not match. The Julian calendar was in effect at the Russian, Georgian, Jerusalem and the

Serbian Orthodox Church. Other churches have switched to the Gregorian calendar, except for some groups of believers who adhere to the Julian calendar (the monks of Athos).

Constantinople Orthodox Church has traditionally been recognized as "first among equals", and the Ecumenical Patriarch has the title of Ecumenical and pretends acts on behalf of the entire Orthodox world. Administration of the church of Constantinople is in Istanbul, but because of Muslim Turkey has very few believers. The majority of the approximately 2 million believers living in other countries, as the Patriarch of Constantinople Orthodox faithful subordinates Finland (56 thousand mainly in Karelia), northeastern Greece, the Holy Mount Athos, some Greek islands (Crete), and some parishes in Western Europe, Asia, America, Australia. In countries where Christianity emerged in the Middle East and North Africa, the number of Orthodox Christians is not large, because in those areas spread Islam. Most of them are in Cyprus - over 500 thousand, Syria 300 thousand, Lebanon about 240 thousand, Jordan 84 thousand, UAE over 50 thousand, Israel about 50 thousand. In Cyprus Orthodox profess Greek and in other countries Arabs.

Russian Orthodox Church belongs more than half of Orthodox believers in the world. Canonical territory RPC includes Russia, Ukraine, Belarus, and Moldova. Moscow Patriarchate diocese subordinates are located in Central Asia, Baltic, Azerbaijan, and also Western Europe and North America. It contains the autonomous Orthodox Church of Japan. Today in Russia are about 70-80 million Orthodox, except that many people in the Russian north and Siberia orthodoxy combines with traditional folk religions. In Russia and neighboring countries, has about 3 million Orthodox Christians of the old rites. In neighboring countries is living a population of 25 million Russians, the most in Kazakhstan (more than 4 million), Uzbekistan (900 thousand), Kyrgyzstan (400 thousand), Latvia (400 thousand), Estonia (300 thousand, including the Orthodox Estonians). In Ukraine are about 30 million Orthodox believers, in Belarus 5 million, in Moldova about 3 million. In Eastern Europe and the Balkans, Eastern Orthodoxy is incorporated in the seven local churches. The biggest number of believers has the Romanian Orthodox Church (about 20 million). Jurisdiction of the Serbian Orthodox Church (over 10 million members), covers an area of Serbia and Montenegro, Macedonia and the regions inhabited by Serbs in Bosnia and Croatia. In Serbia are about 6.5 million Orthodox, in Montenegro about 500 thousand, in Macedonia 1.2 million, in Croatia about 700 thousand, and in Bosnia-Herzegovina 1.5 million. Self-proclaimed Macedonian and Montenegrin Orthodox Church are not recognized. Greece (Helads) Orthodox Church unites around 8 million believers, Bulgaria 6 million, also, a majority Orthodox population in their countries combine Georgian Orthodox Church (2 mil.) and the Cyprus Orthodox Church (500 thousand, mostly Greek Cypriots). Other autocephalous Orthodox Churches are in some countries where the Orthodox population is the minority. These are the Orthodox Church of Poland (800 thousand), the Albanian Orthodox Church (350 thousand), the Orthodox Church of Czech Lands and Slovakia, and fifteenth autocephalous American Orthodox Church, which was active in the Americas. It belongs to only one-fifth of the Orthodox in the United States and others maintain links with their national Orthodox churches. Some Orthodox churches, such as Constantinople, Antioch, Moscow, Georgian, Serbian, Romanian and Bulgaria, with dioceses and parishes outside its canonical territory, in the Diaspora. Greece, Cyprus, Albania and other churches do not have of these dioceses.

The number of Orthodox in the world was estimated in 1996th at about 182 million, which consisted about 3.6% of world population. Orthodox Christians are concentrated mainly in eastern and southeastern Europe. They dominated the territories of Russia, Ukraine, Belarus, Moldova, Romania, Greece, Bulgaria, Serbia, Montenegro and the Serbian Republic (in Bosnia). A significant number of Orthodox immigrants and their descendants are living in the U.S. (7 mil.), Canada (700 thousand), Latin America (500 thousand, the most notably in Argentina and Brazil). The population is about 1 million

Orthodox Christians, mostly Greeks, Serbs, Russians, Ukrainians, Macedonians and less. In Western Europe Orthodox, mostly immigrants, live in Germany (700 thousand), United Kingdom (400 thousand), and France (about 150 thousand). In Africa, many large groups of Orthodox are living in Kenya - more than 700 thousand (Parts of the Kikuyu people and Luhja), South Africa - 120 thousand, Egypt - 15 thousand (Originating mostly Greeks and Armenians, not counting the Copts which are about 80-10 million), Uganda - over 20 thousand, Tanzania and Zimbabwe about 10 thousand.

Sacred centers and places of pilgrimage in the Orthodox

The oldest Serbian and Bulgarian monasteries and churches are located on a mountain transversal from Herzegovina to the Neseber on the Black Sea coast. From there the Christianization spread to the surrounding valley and lowland areas which towns and roads were in wider significance.

Greece has a tradition of pilgrimage since the early Christianity.

Athos Peninsula (Greek Athos Hagion Oros - Holy Mountain) is located on the eastern spurs of Halkidiki peninsula in the Aegean (339 km²). Atos has a top high 2033 m. The district is under the autonomous of Orthodox monk's administration. Byzantine Emperor Constantine IV Pogonat in the VII century gave sole possession for the monks. From the tenth century are rising the major monasteries with the lands. Till the 1913th monastery have had the status of a neutral and autonomous territory, but then it became a land of Greece. Emperor Constantine IX proclaimed in 1045th Atos forbidden for women, which is still true today. The first monastic brotherhood founded in the 963rd by the St. Atónito Athanasius (925-1002). This clan has built a monastery of Great Lavra with church dedicated to Mother of God. Monasticism was flourishing in the eleventh century. Till the 1046th there were already 180 active monasteries, and in periods of boom the number of monks was reaching about 15000. The number of monks 1917th was 9000 to the 1968th dropped to 1600, and the 1971st reached a minimum 1145. Then the number increased slightly and 1998th was the 1588. The largest monastery is Great Lavra, with 358 monks. In the monasteries of Mount Athos monks enter average is 60 per year, among which are the most numerous Greeks (G. Mandzaridis, 2004). Today, the Mount Athos monastery has 20 units by the following hierarchical order: Great Lavra, Vatoped, Iviron, Hilandar Dionisijat, Kutlumus, Ksiropotam, Pantokrator, Zograf, Dohijar, Caracal, Filotej, Simonopetra, St. Paul, Stavronikita, Xenophon, Grigoriou, Esphigmenou, Saint Panteleimon and Konstamonitu. Besides Serbian Hilandara (about 80 monks), Bulgarian Zograf (15), Russian Panteleimon (51) and former Georgia Iviron, all other monasteries are Greek. There are 12 other "errant" and about 600 cells. The administrative center is in Karyes. In the monasteries are valuable icons, about 11000 manuscripts and numerous documents of Byzantine and Slavic rulers. Today are working art studios which adhere to traditional models of Byzantine art (Petrovic Z., 1994).

Meteors, near Kalambaka in Thessaly, are the group of monasteries in inhospitable rocks, so they are called the "eighth wonder of the world". From the eleventh century here were settled ascetics, but the monasteries began to build from the fifteenth century. The former 25 monasteries on rocks preserved six: St. Nicholas, Rusan, Great Meteora, Barlaam, Agia Triada and the convent of St. Stefan.

Isle of Patmos, in the southeastern part of the Aegean Sea, is called the "holy island of the Apocalypse". This is a cave where the Apostle St. John the Theologian, 95-96th received the word of God and dictated to his disciple St. Prohor book of Revelation (Apocalypse), the final book of the New Testament. Monastery of St. John the Baptist, was built in the 1088th year. These two spiritual centers every day attracted hundreds of visitors.

Tinos Island is called the "Lourdes of the East". Here is today the most respected icon in the Orthodox churches of the Virgin Mary. From the standpoint of respect that is given to this icon, the island of Tinos in 1972nd was declared "sacred island". In Greece are three icons of the Virgin with the newlyweds, for which is believed to have been painted by St. Paul: Panagia Sumela of Pontus in Asia Minor, today is the spiritual center dedicated to her in the village of castanets, near the city of Veria in Thessaloniki, the right-handed Mega Spileonu monastery in the Peloponnese and in the monastery Eleusa Kikoski Kykkos on Cyprus. Great tributes are also due to the icon in the monastery of the Virgin Threehands in Hilandar and Icon of the Holy Virgin in Xenophon monastery on Mount Athos. On the island of Tinos is a hill of Prophet Elijah, and near Tirinsa in a cave Prophet Elijah.

Devotees and tourists are visiting the biblical sites of „Way of the Apostle Paul” and early Christian relics in Greece, Cyprus and Sinai. In the Lebanese city of Tyre is a temple at the place where was Apostle Paul. In Cyprus, the most visited are the pillar of flagellation of the Apostle Paul, the Catacomb church of Sts. Solomon, the temple of the Holy Lazarus from his tomb and relics.

Bulgaria has accepted Christianity in 865th year. At the Eighth Ecumenical Council in 870th, the Bulgarian church was entitled to the archbishopric and in the 1870th independence. Bulgarian church had an important mission in the ethno genesis of the Bulgarians, rooting Slav-Bulgarian language and the Cyrillic alphabet. With Christianization began the construction of churches and monasteries - Large Basilica in Pliska, the church in Hungarians, Drastari. The most visited monasteries were around Sofia, Veliko Tarnovo and Sliven.

Monastery of St. Ivan Rilski was built at the place of monk Ivan Rilski in X century. This is the biggest Bulgarian monastery, which was a writer Ivan Vazov called "Great Rila Desert". It is located at 1147 m, in the western part of Rila Mountain. Archaeologists and historians have found the remains of the monastery of X century, about 2 km from the present monastery. The original monastery was by a Byzantine writer abandoned in the second half of the twelfth century, after was built a second below the first location, but and this was destroyed, probably by fire. The monastery was "from scratch" restored in 1335th but it is destroyed by fire in the 1833rd. At preserved tower over the entrance was built with bricks old Slavic inscription: "The excessive dioceses of King Stefan Dusan, Mr. Hrelja with great effort and expense build this tower of Holy Father John Rila and the mother of God, called Osenovica, in the 6843rd (1335), indikt 5"(Nesov, G., 2006). The church was, described by the Renaissance scholar Neofrita Rila, Hilandar type. Upon arrival of the Turks the monastery was abandoned for some time. Stephan Ivan Rilski were transferred from Trnovo in the monastery in 1469th, new church completed in 1480th and vivid in 1491st year, probably with the support and helping of Sultan Mary, daughter of Serbian Despot Djordje Brankovic, given to the wife of Sultan Murat II. Ties of fraternity with the Pec Patriarchate, the impact of Resavska school in Bulgaria and historical circumstances contributed for the popularity of this monastery in Serbia. "often visits from there, bestowed by Raska Metropolitan Art made hierarchal stole in 1550th the harp and published by Bozidar Vukovic, which contains hymn and Kontakion (religious songs) on the feast of Ivan Rilski" (Nesov G., 2006). After the fire 1833rd was built a new church on Mount Athos form, nave, with five domes, beautiful art painted. Iconostasis carved in wood with 36 devotional scenes worked Thessaloniki masters whole five years (1839-1844). Monastery visits the numerous pilgrims and tourists, as witnessed by the number of guest rooms (over 300) and the most valuable international tourist acknowledge, „Golden Apple” in 1981st.

In Bulgaria are about 160 monasteries. Sophian Mount Athos has 14 monasteries around the city. Great religious significance, besides Rila monastery on Mount Athos are: Zograf, Roždenski monastery ("Nativity" Madonna", in the Pirin Melnik) with the

miraculous icon of the Virgin, Bačkovski monastery "Holy Mother of God" in Plovdiv (XI century). With the miraculous icon of St. Virgin, Trojan monastery "Holy Mother of God" with the miraculous icon of the Virgin Trojeručica, Samokov Monastery which keeps the particles relics of Saint Panteleimon and St. Sava Serbian. Sv. Panteleimon in Bojana near Sofia, at the foot of Vitosha has preserved frescoes from the XI-XII and XIII century, "which are considered as masterpiece of medieval Bulgarian and world art" (Christ T., 2008). In Sofia are the old church of St. Sofia, St. Week with the relics of St. King Milutin, church of Alexander Nevsky built to commemorate the liberation from Turkish rule in the early twentieth. Surroundings of Sliven are because of the numerous monasteries, known as „Little Mount Athos“.

Serbia is accepted Christianity during the Byzantine Emperor Vasilije I the Macedonian and Serbian prince Mutimir, between 867th and 876th. Serbian people at that time were partly under the jurisdiction of the Latin Church and the other under the authority of dioceses of the Ohrid church, with it divided into three principalities (parish): Raska, Bosnian and Zahumska (which was later named Herzegovina). Orthodox Christianity has been shaped by the Serbian nation, and vice versa, the nation was formed by faith - svetosavlje. On Serbian soil spread early Christianity. After Diocletian's edict against Christians in 304th year, in Sirmium (Sremska Mitrovica) was discovered whole Christian hierarchy, including the first Bishop Irenaeus and his deacon Dimitri (Milosevic P., 2001). Emperor Constantine I, who was by the edict of Milan in 313th gave Christians freedom of religion, was born in Naissus (Nis). Byzantine Emperor Justinian, the builder of Hagia Sophia, was also originally from this area. The oldest early Christian church in the territory of Serbia was the basilica of St. Demetrius at Sremska Mitrovica in the fifth century (Milosevic P., 2001).

St. Peter and Paul church in Stari Ras, near Novi Pazar, better known as Peter's Church, considered the oldest Serbian Church. It was built in the IX or X century, probably as a seat of Raska bishops and metropolitans. The core of this building is made by the remains of an early Christian cult object, probably baptistery, built in the sixth century (Janićjević J., 1998). According to legend, this church was built by the Apostle Titus, the disciple of the Apostle Paul. Preacher Dukljanin writes that the church was built in the ninth century. Stefan Nemanja biographers claim that he was in the church renounced Catholicism and later the throne. Important framework for the development of Serbian collective identity was the autocephalous archbishopric which secured the St. Sava (Nemanjić) in 1219th from a total of about 225 Serbian monasteries. The most important are those that originate from the time of the medieval Serbian state (X-XIV). The Stari Ras and Sopocani and Djurdjevi Pillars Studenica, Decani, the Pec Patriarchate, Gračanica and the Church of the Virgin Ljeviska, are inscribed on UNESCO's World Cultural Heritage (The monumental heritage, 2007).

Studenica monastery was founded by Stefan Nemanja in 1183rd year. Within the monastery are, the grave solemn Assumption Church, St. Nicholas and the royal church of St. Anna, valuable monuments Raska School of church architecture and fresco painting. About 3-4 km from the monastery is a hermitage of St. Sava from the 1175th, carved in the rock at 1000 m above the sea level.

Monastery of St. George poles near Novi Pazar, was named after the towers ("pillars") bell towers of St. George (George), and built by Stefan Nemanja in 1171st year. Particular value is a stone sculpture decoration with floral and geometric motifs, which are characteristic of the Raska School, and fragments of frescoes. Endowment of Stefan Nemanja, the Church of Nicholas the Miracle in Kursumlja, was built in the sixth decade of XII century.

Hilandar monastery was founded in the 1198th, on the basis of the Greek monastery Helandariona from X-XII century, by the great ruler Stefan Nemanja, who

became a monk named Simeon Mirotičivi. He and his son Sava lived as monks in the monastery of Vatopedi. Hilandar church was built by King Milutin, a major founder of the monastery was the Tsar Dusan, who is hiding from the plague 1347th (Stamenkovic I., 2006). The main shrine in the *Holy Virgin monastery* is icon Trojeručica. This icon is, according to legend, belonged to St. John of Damascus who lived in the eighth century in Damascus. At that time, the Byzantine Emperor Leo III supporting iconoclasm, and John of Damascus wrote treatises against the heresies. Iconoclast emperor, falsely defame him under Caliph Valida, he wanted to give Damascus Byzantium. Khalifa punish him by cutting off his right arm. Venerable John then prayed all night in front of the icons in the morning and his hand is healed. In gratitude, John was on the bottom left icon added a silver hand, by the legend. In reality, third hand is pagan equivalent of Orthodox icon. So there is the name Three Hands (Trojeručica). It is considered the patron wounded. This icon in the 1217th brought from Palestine to Chilandar St. Sava, along with the icon Mlekopitateljnica.

Saint Sava founded two monasteries - *Žiča* (1208), with the help of King Stephen, and *Peć* (1230), with the help of his followers and successors of St. Arsenic. *Žiča*, with the Church of the Ascension, was a Serbian Imperial lavra and the first seat of the Serbian Archbishopric. It was crowned the first seven Serbian kings. Today it is a nunnery, which has its own icon painting school. It is among the most visited monasteries in Serbia. The Patriarchate was in Peć from the XIII century to the 1766th, and there is still enthroned Serbian patriarchs.

Mileševa monastery near Prijepolje, is founded by King Vladislav. The church of the Ascension of Christ from 1234th is a monumental frescoes painted on a blue background, as an example of monastic living. The most famous are the frescoes of "White Angel", portraits of Nemanjićs' dynasty, Madonna with composition of "Annunciation" and others. Monastery has been preserved thanks to the layer of plaster that was dipped in the XVI century. Serbian monks was printing books in the monastery during the Turkish period as well. The monastery has kept the relics of St. Save Serbian, to the 1594th, when the Turks took and burned it on the hill Vračar in Belgrade.

Sopoćani Monastery, 16 km west of Novi Pazar, the legacy of King Uros I. The monastery church of St. Trinity was built in 1272-1276th, and decorated with frescoes of high artistic value.

Monastery Gradac near Raska founded the Queen Helen of Anjou, wife of King Uros I, in 1270th year. Church of the Annunciation is after the monastery Studenica the best painting construction of the thirteenth century (Mileusnić S., 2006).

King Milutin built about 40 foundations, including the *Monastery of the Holy Archangels* in Jerusalem. The best known are: *Church of the Virgin Ljeviska* in Prizren (1307th) *Monastery Banjska* near Kosovska Mitrovica (1316) and the *Monastery of Gračanica*, near Priština (1315). These are beautiful examples of Serbian-Byzantine style.

King Stefan of Dečanski and his son, Tsar Dušan, built the *Monastery Visoki Dečani* in Metohija (1335th). And restored the *Monastery Banja* near Priboj on Lim (1330), which were destroyed by Bogomils. Dečani Church of the Ascension of the Lord is one of the largest and richest Serbian medieval churches with a thousand frescoes.

Monasteries in Kosovo and Metohija are hardly available because of the known political situation in the province. A large number of pilgrims and tourists visited monasteries Ravanica, Gornjak with the Church of the Presentation of the Virgin, Gradac with the Church of Annunciation (XIII), Arilje with the Church of Sv. Achilles (the frescoes in the XIII), Sisojevac the Church of the Transfiguration near Ravanice is solved with the Church of St. Trinity (XV c.), St. Stefan in Krusevac, and others. Higher concentrations of the monastery on Fruška Gora (the "Serbian Holy Mountain" with 16 monasteries), the Ovcarsko-Kablarska Gorge (10 monasteries), in Pocerina (5 - Kaona, Radovašnica, Čokešina, Petkovic and Dobric). Many old Serbian monasteries are located in Croatia (Krka,

Krupa, Dragovic, Gornirje), Herzegovina (Tvrdoš Dobricevo), Bosnia (with the Church of Annunciation Dobrun, Gomjenica), Macedonia (Old Nagoricane, the Church of Archangel Michael in Lesново). In Montenegro, the famous monasteries of St. Peter of Cetinje (XII), with the Church of the Assumption of the Virgin (fresco from the XIII and XIV century), Ostrog (XVII), Rezevici, Savina.

Monastery of St. Vasilije Ostroški in Niksic, is the most visited pilgrimage site of the Serbian Orthodox Church. Vasilije was born in the village of Mrkonjic in Popovo Polje, in 1610th year, received the habit in the monastery, and died in 1671st. The cell in the Ostrog monastery, founded in the 1665th year, on the day of the monastery of glory (12 May), gather up to 100.000 visitors, not just Orthodox.

Place the largest pilgrimage in the area of the Serbian Orthodox Church are related to the miraculous icon of the Virgin, including place of honor belongs to the Virgin Mary Three Hands in Hilandar and its copy at the monastery Grgeteg on Fruška Gora (since 2001st). Čajnička Virgin, which was according to tradition, painted by Luke the Evangelist, was a treasure of Nemanjić, Tsar Uros gave it to the Monastery Banja near Priboj, from where was transferred, after suffering monastery, in Čajniče. Miraculous Virgin Lepavina located in the monastery Lepavina (between Koprivnica and Križevci). Icon of the Virgin Filermos ("desert lover"), which was supposedly painted in the middle of the first century by evangelist Luke, is keeping at the National Museum in Cetinje.

In the Monastery Sokolica (Church of the Protection of the Virgin), in a village Boletin near Kosovska Mitrovica (XIV or XV century) is keeping a sculpture of Madonna with Child, which was transferred from the west portal of Banjska, to kept from the Turks. Sculpture of Sokolica Holly Mother had a large cult and artistic importance.

Places of pilgrimage are also related to the miraculous relics of saints. Ostrog monastery keeps the relics of Saint Vasilije. Studenica preserves relics of Stefan Nemanja (St. Simeon), his son Stefan I and his wife Anne (Venerable Anastasia). On the hill Vračar in Belgrade, where were scattered ashes of the relics of St. Sava, which are burned 1594th the Turks, now rises the largest Orthodox temple in the Balkans. The Dečani Monastery is the relics of St. Stefan Dečanski, one of the most respected Serbian saints. Monastery Ravanica keeps the relics and the cult of knez Lazar. Manasija, known by "Resavska" school, keeps the relics of Despot Stefan. Krušedol keeps relics of Brankovic, Jazak of Tsar Uros, New Hopovo of Theodore Tyron more than 1700 years. Cetinje monastery keeps the right hand of St. Jovan Krstitelj, part of the Holy Cross and the relics of St. Peter of Cetinje. Monastery Gornjak on Mlava river foster the cult of Gregory Sinaï Junior, Prohor Peinjski cult of St. Prohor, a contemporary of St. John Rila and Gabriel Lesnovski. Gradnilička church in Zrenjanin preserves relics of Raphael of Banat (XVI-XVII century). Devič Monastery (near Srbica in Metohija) keeps the cult Joanikije Devič from the fifteenth century. In the monastery Lelić rests St. Nicholas Serbian (Velimirovic). St. George at the Oplenac is mausoleum of the dynasty Karadjordjevic, striking by architecture and mosaics. Miraculous sources are considered, for example: Zočište near Orahovac, St. Petka at the foot of Kalemegdan.

Russia received Christianity in 988th year, when Prince Vladimir, the ruler of Kievan Russia, fascinated by the Church of St. Sophia in Constantinople and the Byzantine ritual, ordered the people to baptize in the River Dnieper. In the fourteenth century Moscow became the center of the Russian Orthodox Church, where in the 1598th was established the Russian Patriarchate. Some monasteries are famous as spiritual and cultural centers. Today the Russian Orthodox Church has five Lavras. Two of them can be found in Russia - Sergijeva in Sergiev Posad (founded 1744) and Alexander Nevsky in St. Petersburg (from 1797). Three Holy Assumption are in Ukraine - Kiev-Pečorska (since 1598), Počajevska (1833) and Svjatogorska (2004), dedicated to the Virgin Mary. Russian Orthodox Church has about 480 monasteries and over 13 thousand churches. The monumental church of

Christ the Savior in Moscow destroyed during Stalin in 1931st was rebuilt as the largest church in the Orthodox world.

Sergiev Posad (former Zagorsk in Moscow region), a large architectural ensemble of the church: Troicky from the fifteenth century, with frescoes by a monk Andrei Rublev, and the Dormition of the sixteenth century. This is a great pilgrimage center of Orthodox Russia. Monastic brotherhood founded in the 1377th Sergius (Sergio Radonješkij, 1313/1314-1392), a major Russian saint, patron of the „Holy Moscow Russia”. In mid-fourteenth century he founded in this place the first church of the Holy Trinity. He had many disciples, including Andrei Rublev, several of them have been declared saints. The main building is Troicky-sergijev lavra (Holy Trinity and St. Sergius). Sacral ensemble was created from XV-XVIII century. The monastery consists of reunion churches: Troicky (from 1422-23) over the grave of St. Serge, Uspensky (1559-1585), Church of the descent of the Holy Spirit (1476) and Zosim-Savaty (1635-1638). Around the monastery were founded settlements, which are in the 1919th merged into one city. Thanks to the rich gifts of kings and the boyars, Lavra was among the richest monasteries in Russia. Andrej Rubljov is an author of very important icon in iconostasis of the Troicky church. The main object of cult icon is a copy of "Holy Trinity", whose original is kept at Tretjakovskoj Gallery in Moscow. The author of these icons Andrei Rublev (1360-1430), was canonized in 1988th. Pilgrims also visit the Tomb of St. Sergius. Troicky is the seat of the Patriarch of all Russia.

Holy-Assumption Kiev-Pečors Lavra, is one of the oldest monasteries in Eastern Europe. Monastery was built in the middle of the eleventh century, in the reign of Prince Yaroslav the Wise. Holy-Uspensky monastery was founded by Anthony, a monk from Athos. Many times were repaired. Baroque Troicky church from the XII century was rebuilt in the eighteenth century with a huge tower. It used to be an important transcribing and summer scribing center, important for the development of Russian culture. Today it is the residence of the head of the Ukrainian Orthodox Church and Christian Academy. Great honor is given to the icon of the Dreaming Virgin in the church Lavra Pečorska and image of the Mother of God - Orantke in the church of St. Sophia.

Easter Newjerusalem Monastery (Istra of Moscow region) was founded in the 1656th by Patriarch Nikon. New Jerusalem is a landscape-architectural icon, which contains pictures of many Palestinian holy places. Christ Temple Voskresenje (XVII) resembles the temple of the Lord's Sepulchre in Jerusalem. It contains ceramic iconostasis, the only in Russia. Next to him is underground church of Constantine and Elena - the only of its kind in old Russian architecture.

Holy-Troicky Seraphim-Divjejevsky women Monastery - is located in Divjejevo on the territory of Nizhny Novgorod diocese. The monastery was founded in the eighteenth century by nun Alexandra, who sold her property and built two large temples. In the Church of Troicky are relics of Seraphim Sarovsky. In the monastery are located a few sources for which people are believed to have healing power.

Rescue-Transfiguration Solovjecky Monastery at Solovjecky Islands in Arkhangelsk region was founded in the XV century and became a pillar of Orthodoxy in northern Russia. People call it "Russian Golgotha" because there were the prisoners between the two world wars. In the monastery are located Rescue-Transfiguration Church and many other churches.

Holy-Bogoljubskij Monastery, in Vladimir area, was established in the 1155th by Andrej Bogoljubski. In the Bogoljubskij Church is the icon of the Mother of God (XIX c). Every year on the first July is organized a religious procession of Vladimir in the Holy-Bogoljubskij Monastery, which involved about 10 thousand people. It is believed that the monastery's icons are powerful and sometimes is appearing Emperor Nicholas II.

Rescue-Transfiguration Valaamsky Monastery is situated in the territory of the Republic of Karelia. The Isle of Valaam is on the Lake Ladoga, a place of pilgrimage for the

Monastery of the Ascension of Christ, from the 1329th year. Its founders Sergey and German were canonized in 1819th. The new church in 1977th "housed" the miraculous icon of the Konjevskaja Virgin. Monastery visited about 250000 believers and tourists annually, mostly from Finland and Russia.

Monastery of Saint-Vavedenjsk Municipality Desert is one of the leading centers of pilgrimage in Russia. It is located 70 km south of Kaluga, near the place Kozelsk on the right bank of the river Zizdra. Here were living the famous Russian elderly, to whom came to talk N. Gogol, F. Dostoyevsky, L. Tolstoy, the imperial Romanov family and others. Among the ten largest churches, the Kazan Church is the biggest. The pilgrims come here because of the relics of old Moses, Anthony, and Isaac I.

Cyril-Belojezersky Monastery is situated in the town of Kirilov in Vologd area. This is one of the largest monasteries in Russia. It has one of the major libraries in Russia. The most important holy relics belong to Cyril Belojezersky in the same temple.

Holy-Troicky Ipatiev Monastery in Kostroma has a special place in the history of Russia. There was, in the beginning of the 1613th, living the first emperor of the Romanov dynasty - Mikhail. In the Troicky Church, built in 1652nd, are preserve the relics of St. Hipatius Hangarski.

Pafnutij-Borowski Monastery of the Nativity of the Virgin is situated around Borovska (Kaluga) area in Russia. There are three temples and relics of Pafnutij Borovski.

Among the icons in Russia top position takes miraculous icon of the Mother of God of Vladimir, which was in Visegrad, near Kiev, Vladimir and Moscow. It was brought in Moscow in 1395th from Vladimir and kept in the Assumption Church of Moscow Kremlin. This icon and icon "Three" made by Andrei Rublev are now in the church of Tretyakov Gallery in Moscow. In Bogojavljenjska church (Elohovska church) in Moscow, are relics of St. Alexia and miraculous icon of Kazan Mother of God. The Assumption Church in Vladimir is one of the few stone churches of northern Russia. There are frescoes of Andrej Rubljov and Daniil Black from the fifteenth century. Church of St. Sofia (Novgorod Kremlin) from the eleventh century is the oldest temple in Russia. In the iconostasis of the church is a row of icons from the 1341st, painted by Greek and Serbian iconographers (Hristov T., 2008, s. 85). The frescoes in the Rescue-Transfiguration church of Kovaljovski Monastery in Novgorod from 1380th year, according to a study of V. N. Lazarus, have been made by artists who were completely familiar with Serbian art or have gone through a Serbian monastery school (Trifunovic Đ., 2009).

Conclusion

The Holy Land with Jerusalem is the primary sacred space of Christianity. Due to the division of Christianity, each of its branches has formulated its own sacred space "second order". For Catholics, the center has become a Rome, withdrew and other centers of pilgrimage and bowing - Lourdes, Santiago de Kampostela, Fatima. For its part, the Orthodox has as their center Constantinople and the church of St. Sophia. Each autocephalous Orthodox Church created its sacred spaces, centers and sanctuaries, which binds its traditions. These are the temples, monasteries, chapels, the relics of saints, miraculous icons, wall paintings, soothing sources, which are the goal of pilgrims and tourists. These holy places have played an important role in the formation and preservation of local cultures and traditions. Only some of them have gained a wider significance and become part of world cultural heritage. It is therefore important to carefully study and their protection.

References

See References on page 37

